

133 / 906/2

ДУХОВНЫЙ ВѢСТНИКЪ

ГРУЗИНСКАГО ЭКЗАРХАТА.

На русскомъ и грузинскомъ языкахъ.

ШЕСТНАДЦАТЫЙ ГОДЪ ИЗДАНІЯ.

„Духовный Вѣстникъ Грузинскаго Экзархата“ выходитъ 2 раза въ мѣсяць, 1 и 15-го числа.

Подписная цѣна на „Духовный Вѣстникъ“ съ доставкой и пересылкой во всѣ города Россійской имперіи: на годъ—5 руб., на полгода—2 руб. 50 к., на одинъ мѣсяць 40 к., отдѣльный номеръ—20 коп.

Плата за объявленія взимается: за 1 стр.—4 руб., за 1/2 стр.—2 руб., за 1/4 стр.—1 руб. За объявленія, печатаемыя нѣсколько разъ, плата по соглашенію.

Редакція открыта ежедневно, кромѣ воскресныхъ и праздничныхъ дней, отъ 10 до 2 часовъ дня.

Статьи и корреспонденціи адресуются на имя Редакціи съ обозначеніемъ имени и адреса автора, а также условій. Рукописи, по усмотрѣнію редакціи, подлежатъ измѣненіямъ и сокращеніямъ.

Авторы, желающіе получить непоштенныя статьи обратно, прилагаютъ при статьяхъ почтовые марки.

Адресъ редакціи: Тифлисъ, Экзаршеская пл., здан Синодальной Канторы.

15-го марта

№ 6

1906 г.

ЧАСТЬ ОФФИЦІАЛЬНАЯ.

Высочайшее повелѣніе.

Государь Императоръ въ 3-й день февраля Высочайше утвердить соизволилъ всеподданнѣйшій докладъ Святѣйшаго Синода о бытіи Преосвященнымъ Орловскому *Кириону*—епископомъ Сухумскимъ и Сухумскому *Серафиму*—епископомъ Орловскимъ и Сѣвскимъ.

Высочайшій приказъ по гражданскому вѣдомству, отъ 2-го декабря 1905 года: производятся за выслугу лѣтъ, со старшинствомъ: изъ коллежскихъ въ статскіе совѣтники: преподаватель Тифлисскаго Духовнаго Семинаріи—*Ил. Перадзе* съ 23 сентября 1905 г.; изъ надворныхъ въ коллежскіе совѣтники: учитель Кутаисскаго Духовнаго училища—*Никулищевъ* съ 25 ноября 1905 г.; изъ коллежскихъ ассесоровъ въ надворные совѣтники: столоначальникъ Грузино-Имеретинской Синодальной конторы—*Давидовъ* съ 1 сентября 1905 г.

Распоряженія Грузинскаго Епархіального Начальства.

Опредѣлены на мѣста: Крестьянинъ Волынской губерніи Дометій Горобецъ и. д. псаломщика въ Атабекскій приходъ, 17 января. Житель с. Кандаури Самсонъ Елизбаровъ—и. д. псаломщика въ Самцеврійскій приходъ, 23 января. Заштатный псаломщикъ Косьма Плужниковъ—и. д. псаломщика въ Михайловскій приходъ, 26 января. Крестьянинъ Захарій Гуліашвили—и. д. псаломщика въ Карданахскій приходъ, 6 февраля. Учитель Канобской школы Василій Шерстюковъ—и. д. псаломщика въ Пассанаурскій приходъ, 9 февраля. Діаконъ Зюдь—Остово—Култукскаго прихода Василій Богатыревъ—на священническое мѣсто къ церкви с. Петропавловки, 3 февраля. Нестроевой старшаго разряда Василій Яцунъ—и. д. псаломщика къ елисаветпольской желѣзнодорожной церкви, 12 февраля. Послушникъ тифлисскаго Спасо-Преображенскаго монастыря Исидоръ Пхаладзе—и. д. псаломщика въ Лачисханскій приходъ, 15 фев. Діаконъ Елисаветпольскаго прихода Александръ Габунія—на священническое мѣсто къ Голицынскому приходу, 30 января. Діаконъ елисаветпольской бригады пограничной стражи Юхимъ Ломидзе—на священническое мѣсто въ Карягинскій приходъ, 30 янв. Воспитанникъ 4 класса орловской духов. семинаріи Илья Кобаидзе допущенъ временно псаломщикомъ къ Пассанаурской церкви, 20-го февраля. Алексѣй Лагоденко—и. д. псаломщика въ Орлубатскій приходъ, 25 февраля.

Перемѣщены: Псаломщикъ Атабекскаго прихода Георгій Соломатинъ—въ Гергерскій приходъ. Псаломщики: Мохисскаго прихода Арчилъ Неберидзе и Хчисскаго Илья Геладзе—одинъ на мѣсто дру-

гого, 24 января. Псаломщикъ Михайловскаго прихода Маркъ Шевцовъ—въ Ардаганскій приходъ, 24 января. Псаломщикъ Эчмядзинскаго прихода Владиміръ Спицынъ—въ г. Казбинъ (въ Персіи), 18 января. Священники Мало-Шагріарскаго прихода Іоаннъ Бабаевъ и Арзнійскаго—Николай Шабазовъ—одинъ на мѣсто другого, 27 января. Священникъ Карягинскаго прихода Герасимъ Чагуловъ—въ Пагарь-Ерскій (Мингрельскій) приходъ, 30 января. Священникъ с. Фрезево Вячеславъ Лебедевъ временно прикомандированъ къ елисаветпольской желѣзнодорожной церкви, 30 янв. Священникъ Учкисскаго прихода Ѳома Стамболиевъ—въ Михайловскій приходъ, 3 февраля. Священникъ Михайловскаго прихода Арсеній Позновскій—въ Сальянскій приходъ, 3 февраля. Сверхштатный псаломщикъ Кодальскаго прихода Софроній Джавіевъ—въ Гурджаанскій приходъ, 7 февраля. Діаконъ Ламисканскаго прихода Антоній Цимакуридзе—въ Ксоврійскій приходъ, 15 февраля. Псаломщикъ Ольгинской церкви с. Михайловки Павелъ Раевскій въ Петропавловскій приходъ, 15 февраля. Діаконъ Цавкисскаго прихода Николай Окропиридзе—къ Душетской церкви, 25 февраля. Псаломщикъ Агдашскаго прихода Викторъ Сикоринъ—къ церкви Елисаветпольской бригады пограничной стражи, 25 февраля. Сверхштатный псаломщикъ Качретскаго прихода Ипполитъ Хуціевъ—въ Цавкисскій приходъ, 27 февраля.

Уволены за штатъ: Діаконъ Ардаганскаго прихода Порфирій Шмигельскій,—14 янв. Священникъ елисаветпольской желѣзнодорожной церкви Евстафій Миріановъ отчисленъ отъ мѣста, 2 февраля. Псаломщикъ елисаветпольской желѣзнодорожной церкви Махаилъ Софромадзе отчисленъ отъ мѣста, 2 февраля. Діаконъ Пассанаурскаго прихода Мшвелидзе отчисленъ отъ мѣста, 6 февраля. Діаконъ Душетской церкви Ананій Кихнадзе, согласно прошенію,—4 февраля. Псаломщикъ Карданахскаго прихода Барнабашвили,—6 февраля. Священникъ Тертерскаго прихода Михаилъ Кириakovъ,—30 янв. Псаломщикъ Ксоврисскаго прихода Иларіонъ Цимакуридзе,—15 февраля. Псаломщикъ Арзнійскаго прихода Павелъ Пироевъ,—20 февраля. Псаломщикъ Самцеврисскаго прихода Александръ Бибилири,—23-го января.

ЧАСТЬ НЕОФФИЦИАЛЬНАЯ.

Симъ побѣдишь!

Есть вопросы, которые какъ будто только для того всплываютъ на поверхность жизни, чтобы, напомнивъ о себѣ и подразнивъ общественную мысль, скоро опуститься обратно на дно и кануть въ вѣчность небытія. Другіе же, напротивъ, зрѣютъ незамѣтно, какъ бы въ тѣни болѣе шероховатыхъ вопросовъ дня, но созрѣваютъ окончательно и, разъ выдвинувшись на очередь, никакимъ условнымъ компромиссамъ не поддаются. Они знаютъ только одинъ конецъ дѣла: это—прямое и окончательное ихъ рѣшеніе.

Къ этой послѣдней категоріи относится вопросъ о преподаваніи Закона Божія въ учебныхъ заведеніяхъ различныхъ вѣдомствъ, принявшій за послѣдній годъ болѣзненно-острый характеръ. „Разгадай или пожру!“—такъ, подобно египетскому сфинксу, грозитъ онъ и учащимъ персоналамъ, и родительскимъ кружкамъ, и самой учащейся молодежи, а больше всѣхъ духовенству, котораго онъ касается и какъ родителя, и какъ учителя, и какъ, наконецъ, стражи охраны здравыхъ началъ религіозно-нравственнаго воспитанія подросткающаго поколѣнія. Говоримъ о требованіи учащихся исключить Законъ Божій изъ состава обязательныхъ предметовъ обученія. Кто слѣдилъ за развитіемъ и ходомъ идеи объ исключеніи Закона Божія изъ учебныхъ программъ, для него несомнѣнно, что идея эта распространилась сверху внизъ и, зародившись въ верхнихъ слояхъ тѣхъ учебныхъ заведеній, въ которыхъ Законъ Божій проходилъ, постепенно по нисходящимъ степенямъ проникла даже въ первоначальныя школы общихъ вѣдомствъ, гдѣ она, не имѣя, конечно, сознательнаго характера, является какъ бы, если такъ выразиться можно, физическимъ отраженіемъ броженій на верхахъ. Говоря это, мы, однако, далеки отъ утвержденія, что требованіе исключить Законъ Божій изъ числа предметовъ обученія является въ низшихъ учебныхъ заведеніяхъ слѣдствіемъ будто только антирелигіозной пропаганды. Напротивъ, мы убѣждены, что ни крамола, которую одни считаютъ причиною чуть ли не всѣхъ явленій современной жизни, ни провокація, чѣмъ другіе объясняютъ тѣ же явленія, не имѣютъ ровно никакого вліянія тамъ, гдѣ—скажемъ словами медицины—среда не предрасположена къ воспріятію ихъ бактерій. Правда, протестъ противъ обученія Закону Божию слышимъ даже въ такихъ учебныхъ заведеніяхъ, которыя сами по себѣ, взятыя отдѣльно отъ другихъ, и не заявили бы ничего подобнаго,—каковы, на примѣръ, низшія народныя школы, въ которыхъ народъ сплошь до послѣдняго времени къ Закону Божию относился

благоговѣно и какъ къ главному предмету учебнаго курса, — но этимъ доказы-
 вается лишь то, что между учащимися учебныхъ заведеній разныхъ типовъ и
 разрядовъ существуетъ извѣстная степенъ взаимной солидарности. Истинная же,
 коренная причина протеста учащихся современной школы противъ Закона Божія
 кроется въ самой постановкѣ Закона Божія, какъ учебнаго предмета, и въ
 организаціи института законоучителей. Объ этомъ мы и поговоримъ въ настоя-
 щемъ письмѣ.

Законъ Божій—предметъ преимущественно сердца и сухое, не согрѣтое
 теплотой чувствъ изученіе его не только не достигаетъ прямой цѣли этого пред-
 мета—цѣли религіозно-нравственнаго воспитанія, а, наоборотъ, отравляетъ
 юный умъ мучительными сомнѣніями и, ничего положительнаго въ душу не
 принося, убиваетъ и выкуриваетъ даже тѣ зародыши религіозности, которые
 впервые вложила семья. Эрнестъ Ренанъ, какъ самъ выражается, „провелъ 13
 лѣтъ подъ ферулой духовенства“ и былъ глубокимъ знатокомъ богословскихъ
 наукъ, но это не помѣшало ему стать убѣжденнымъ авторомъ извѣстнаго сочи-
 ненія „Жизнь Иисуса“. А сколько современныхъ Ренановъ знаемъ мы съ вами,
 читатель! Скорѣе математику сдѣлаешь предметомъ сердца, чѣмъ Законъ Божій
 предметомъ ума. Духовный міръ человѣка не есть простой экранъ, на которомъ
 легко отражаются какіе угодно виды. Онъ обладаетъ способностью мыслить
 самостоятельно, и всякая загадка, неразрѣшимая путемъ мышленія, производитъ
 въ немъ только раздраженіе противъ самой загадки. Христіанство—наука для
 людей вполне, всесторонне и гармонически развитыхъ, способныхъ къ глубокому
 философскому мышленію, для всѣхъ же остальныхъ, въ томъ числѣ для учащей-
 ся молодежи, оно только вѣра, которой невозможно *обучать*, ее можно и нужно
 только *преподавать*. Какъ предметъ школьной программы, Законъ Божій от-
 нудь не можетъ быть матеріаломъ для обогащенія ума, онъ долженъ только вос-
 питывать чувства и чрезъ то регулировать проявленія ума и воли.

Но такъ ли проходитъ Законъ Божій въ современной школѣ? Кому неиз-
 вѣстно, что камера-обскура, на которую въ теченіи учебнаго года направлены
 боязливые взоры современнаго законоучителя, это—годичные экзамены съ ихъ
 неотъемлемыми регалиями—мѣсячными и четвертными отмѣтками. Экзамены и
 отмѣтки опредѣляютъ собою весь характеръ постановки Закона Божія въ учеб-
 ныхъ заведеніяхъ. Они неумолимо требуютъ отъ законоучителя, чтобы тотъ во
 что бы то ни стало выполнилъ установленную учебную программу, и законо-
 учитель направляетъ лучшія свои силы на эту именно сторону дѣла. Но какъ
 законоучитель сдѣлаетъ предметомъ сухого обученія то, предъ чѣмъ подчасъ въ
 недоумѣніи и благоговѣно опускаетъ руки сама философія? А если и сдѣлаетъ,
 то только формально и во всякомъ случаѣ не въ пользу той воспитательной

цѣли, съ которой Законъ Божій долженъ быть преподаваемъ подростоающему поколѣнію.

А послѣдствія формальнаго отношенія законоучителей къ дѣлу уже на лицо: современная школа запротестовала противъ Закона Божія, въ нѣкоторыхъ случаяхъ даже противъ самихъ законоучителей, какъ нежелательныхъ въ составѣ учащаго персонала личностей, и потребовала изъять Законъ Божій изъ числа обязательныхъ предметовъ учебной программы. Что всего важнѣе, — это ни для кого уже не тайна, — настоящее требованіе собственно учащихся вполне раздѣляетъ извѣстный кругъ учащихся. Ничего не говоримъ о побужденіяхъ, по которымъ господа учащіе примкнули къ требованію своихъ питомцевъ, ни о протестѣ, съ которымъ другая, болѣе прямолинейная фракція тѣхъ же учащихся встрѣтила принятый первыми компромиссъ, но только констатируемъ самый фактъ. А онъ таковъ: вопросъ о положеніи вѣро-и-правоученія въ составѣ учебныхъ предметовъ даже слишкомъ назрѣлъ и требуетъ разрѣшенія неотложнаго и основательнаго.

Въ рѣшеніи настоящаго вопроса, какъ и всѣхъ вообще вопросовъ дня, имѣющихъ общественное значеніе, слѣдуетъ руководствоваться отнюдь не метафизико-бюрократическими соображеніями, а мнѣніями и желаніями того независимаго большинства, которое стоитъ выше обѣихъ противоположныхъ крайностей и по сему самому является законодателемъ жизни. Но большинство это за преподаваніе Закона Божія. И понятно. Никто изъ здравомыслящихъ не станетъ отрицать ни необходимости этическихъ началъ для жизни во всѣхъ ея сферахъ и проявленіяхъ, ни нравственно-воспитательнаго значенія Закона Божія и, стало быть, Законъ Божій долженъ и впредь остаться обязательнымъ предметомъ учебнаго курса во всѣхъ учебныхъ заведеніяхъ, въ которыхъ, онъ до сихъ поръ проходилъ. Ровно ничего противъ этого не говоритъ свобода совѣсти, на которую опирается идея объ исключеніи Закона Божія изъ учебныхъ программъ. Научите вашего питомца и одному положительному и другому отрицательному — и тогда онъ воленъ вѣрить и жить такъ, какъ ему подскажетъ собственная свободная совѣсть. Но пока онъ ни того, ни другого не знаетъ, свобода совѣсти есть громкая и красивенькая, но опасная фраза, — фраза и только. Однако жъ, требованіе учащихся исключить Законъ Божій изъ состава обязательныхъ предметовъ учебнаго курса слѣдуетъ понимать не только какъ одно изъ отраженій современнаго броженія общественной мысли, лихорадочно прокладывающей себѣ дорогу къ будущимъ свободамъ и потому мѣстами нервной и неровной, — но и какъ основательное, выраженное своеобразно и съ присущею юному уму откровенностью негодованіе противъ *неправильной постановки* въ учебн. заведеніяхъ Закона Божія, какъ *учебнаго предмета*. Современная школа во всѣхъ сло-

яхъ, разрядахъ и видахъ своихъ жаждетъ обновленія и свободы и неудивительно, что она по отношенію къ вопросамъ вѣро и правоученія, составляющимъ собою предметъ исключительно совѣсти, преткнулась о свободу совѣсти. Но чтобы преткновеніе это послужило не на паденіе, а „на возстаніе многихъ въ Израилѣ“ (Лук. II, 34), нужно подать учащейся молодежи руку помощи, нужно всячески облегчить ей изученіе Закона Божія, нужно вернуть Закону Божію отнятое у него право быть двигателемъ воспитанія, а не обученія, чтобы онъ усваивался не умомъ только, какъ теперь, но и сердцемъ, главнымъ образомъ сердцемъ. А для этого необходимо:

1) значительно *сократитъ* объемъ учебнаго матеріала по Закону Божію во всѣхъ учебныхъ—и свѣтскихъ, и духовныхъ заведеніяхъ за исключеніемъ тѣхъ изъ нихъ, особое назначеніе которыхъ состоитъ въ подготовленіи кандидатовъ священно-служителей. Когда на сѣздѣ наблюдателей церковныхъ школъ Грузинской епархіи въ августѣ прошлаго 1905 года возникъ вопросъ о сокращеніи учебной программы Закона Божія въ церковныхъ школахъ, то нѣкоторые члены сѣзда и при томъ такіе, съ мнѣніемъ которыхъ остальные члены фактически не могли не считаться, категорически высказались въ томъ смыслѣ, что такое сокращеніе лишитъ церковную школу ея „*специфическаго церковнаго характера*“. Но такой взглядъ представляетъ собою—чтобы не сказать больше—глубокую ошибку. Церковность школы состоитъ не въ количествѣ уроковъ Закона Божія и не въ объемѣ учебнаго матеріала по сему предмету, а въ умѣло подобранномъ составѣ такового матеріала, рассчитанномъ единственно на воспитаніе чувствъ и характера питомцевъ. Еще меньше положительнаго значенія имѣетъ для истинной цѣли преподаванія Закона Божія объемъ послѣдняго въ народныхъ школахъ вѣдомства министерства народнаго просвѣщенія и во всѣхъ свѣтскихъ учебныхъ заведеніяхъ; такъ какъ Законъ Божій, какъ учебный предметъ, призванъ не обогащать умъ познаніями, а облагораживать сердце и волю, дѣлать изъ такъ-называемаго человѣка дѣйствительнаго человѣка—честнаго гражданина, заботливаго семьянина, добросовѣстнаго труженика. Для этой цѣли ровно ничего не значить выполненіе деталей и тонкостей существующихъ программъ Закона Божія. Когда же, вдобавокъ, технически аккуратное выполненіе программы по Закону Божію есть само цѣль преподаванія этого предмета, а не средство воспитанія, то оно въ самомъ лучшемъ случаѣ викарихъ слѣдовъ въ душѣ питомцевъ не оставляетъ и какъ въ воспитательномъ, такъ и въ образовательномъ отношеніяхъ такъ же безразлично, какъ изученіе мертвыхъ языковъ, знаніе которыхъ въ большинствѣ случаевъ улетучивается вмѣстѣ съ звонкомъ на послѣдній выпускной экзаменъ. Благодаря преслѣдованію именно техническихъ цѣлей обученія, въ современной школѣ Законъ Божій поставленъ далеко не лучше

мертвыхъ языковъ, а въ результатѣ получается такое печальное явленіе, что воспитанникъ даже средней школы — имя ему легионъ — укажетъ мѣсто, гдѣ медвѣдцы растерзали дѣтей, смѣявшихся надъ пророкомъ Елисеемъ, но не знаетъ, въ чемъ сущность христіанства, или, напимѣръ, знаетъ, сколько коробовъ хлѣба осталось послѣ чудеснаго насыщенія народа, но не имѣетъ ни малѣйшаго представленія о томъ, что въ христіанствѣ внесла многовѣковая работа челоѣческой мысли и что въ немъ является плодомъ непосредственнаго откровенія. Съ другими явленіями имѣли бы мы дѣло, если бы сократили объемъ учебнаго матеріала по Закону Божію и обратили главное вниманіе на суть дѣла, на внутреннее, чисто нравственное усвоеніе предмета.

И 2) *уничтожить отмітки и экзамены по Закону Божію*. Противъ отмітокъ и экзаменовъ по веѣмъ вообще учебнымъ предметамъ уже достаточно высказалась педагогическая литература, но въ чемъ они ровно никакого мѣста имѣть не должны, такъ это — Законъ Божій. Послѣдній, какъ и выше замѣчено, долженъ быть не матеріаломъ для умственаго развитія, а только средствомъ для воспитанія свободноздравой совѣсти и, какъ таковой, никакому контролю, кромѣ іерейской совѣсти законоучителя, подлежать не долженъ.

Но никакія мѣры не дѣйствительны, пока *не будетъ реорганизованъ современный институтъ законоучителей*. Это — самое чувствительное и больное мѣсто вопроса. Нынѣ въ назначеніи законоучителей руководствуются и образовательнымъ пензомъ ихъ, и рекомендаціями, и разнаго рода „справками“ и „соображеніями“, въ томъ числѣ у насъ, на Кавказѣ, иногда даже національностью кандидатовъ, но менѣе всего нравственною правоспособностью послѣднихъ. А это — самое главное. Ни академическій жетонъ, — такъ какъ въ современныхъ учебныхъ заведеніяхъ проходятся не археологическіе комментаріи святоотеческихъ писаній, а христіанское вѣро и правоученіе въ самой простой и общедоступной формѣ, — ни національность, — такъ какъ „семья не безъ урода“, — ни рекомендація епархіальной власти, — такъ какъ послѣдняя, по установившейся практикѣ, только ради формальности одобряетъ представляемыхъ кандидатовъ и сама отъ себя рѣдко ихъ представляетъ, — и никакія другія справки и соображенія, непосредственно отъ коллегіи духовенства не исходящія, ровно ничего въ пользу кандидатовъ законоучительскихъ вакансій не говорятъ и руководствоваться ими значить замѣщать вакансіи наугадъ и невпопадъ. Кто единственно компетентенъ въ представленіи и назначеніи законоучителей, такъ это — духовенство соотвѣтствующаго вѣроисповѣданія въ лицѣ выборныхъ своихъ представителей. Законоучителями нужны люди добросовѣстнаго труда, долгаго опыта, непреклонныхъ убѣжденій и, главное, умѣющіе вносить въ дѣло свѣтъ, любовь и свѣжесть. Но таковыми людей не дѣлаетъ ни дипломъ съ значкомъ въ петлицѣ,

ли національність, ни благоволеніе начальства. Ихъ не усмотришь въ прошеніихъ, подаваемыхъ кандидатами на вакантныя законоучительскія мѣста, но ихъ не мало въ духовенствѣ, ихъ знаетъ только духовенство и потому единственно духовенство компетентно представлять и назначать кандидатовъ на законоучительскія мѣста. Посему желательно и для пользы дѣла необходимо, чтобы это нравственное право духовенства было предоставлено сему послѣднему и законодательнымъ порядкомъ.

Начало это, конечно, не имѣетъ мѣста въ элементарныхъ школахъ небольшихъ селеній, гдѣ приходскій священникъ является единственнымъ кандидатомъ законоучительской вакансіи, но оно съ большимъ удобствомъ примѣнимо къ большимъ селеніямъ и бойкимъ мѣстечкамъ, а еще шире въ большихъ городахъ, гдѣ на одно учебное заведеніе приходится нѣсколько кандидатовъ. Не слѣдуетъ при этомъ забывать, что мѣра эта настоятельно необходима особенно въ городскихъ учебныхъ заведеніяхъ, гдѣ именно зародился и откуда по всемъ направленіямъ распространился тотъ протестъ противъ Закона Божія, о которомъ мы говорили выше. Назначенные же по усмотрѣнію начальства учебныхъ заведеній законоучители, преимущественно въ городахъ, предъ глазами контролирующихъ властей, зорко слѣдящихъ за технически аккуратнымъ выполненіемъ учебныхъ программъ, не иначе могутъ относиться къ долгу своему, какъ бюрократически, формально и по бездушнымъ формуламъ программъ, какъ погому, что ложны руководственные основанія ихъ назначеній, такъ и потому, что ложень путь, на который ихъ ставятъ существующія программы Закона Божія.

Симъ побѣдишь! Только этими мѣрами возможно вернуть Закону Божію былое его значеніе, только ими можно возсоздать и упрочить воспитательный престижъ Закона Божія въ современной школѣ. Быть можетъ, что осуществленіе этихъ мѣръ будетъ неприятно для отдѣльныхъ личностей, заинтересованныхъ въ дѣлѣ въ качествѣ „по своему аккуратныхъ“ законоучителей, но что значатъ частныя жертвы тамъ, гдѣ дѣло касается воспитанія сотенъ тысячъ и милліоновъ будущихъ гражданъ?

Свящ. И. III—зе.

Священникъ и политика *).

Возникаетъ вопросъ: не слѣдуетъ ли пастырямъ приняться за организацію своей собственной партіи вокругъ церковной хоругви? Мы думаемъ, что въ этомъ нѣтъ надобности. Вѣдь что-нибудь одно: или эта партія будетъ носить политическій характеръ, или же она не будетъ связывать своей дѣятельности съ опре-

*) См. № 5 „Духовн. Вѣстн. Грузинскаго Экзархата“.

дѣленной политической программой, ограничиваясь работой надъ осуществленіемъ церковныхъ задачъ. Въ первомъ случаѣ мы, очевидно, будемъ имѣть дѣло съ такъ называемою клерикальною партіей, но принадлежность къ этой партіи, помимо вышеуказанныхъ неудобствъ, связанныхъ съ принадлежностью пастыря къ этой или другой политической партіи, имѣетъ и свои спеціальныя опасности: она грозитъ нашему духовенству всѣми тѣми бѣдствіями, которыя выпали—и думается, не незаслуженно—на долю католическаго духовенства въ современной Франціи. Во второмъ случаѣ, нѣтъ никакой надобности говорить о какой бы то ни было партіи, такъ какъ для осуществленія церковныхъ задачъ вполне достаточно той организаціи, которая извѣстна подъ именемъ прихода. На эту-то сторону дѣла и должна направляться, по нашему крайнему разумѣнію энергія современныхъ пастырей.

Но, направляя энергію пастырей на организацію приходской общины, не становимся ли мы въ противорѣчіе съ тою мыслью, которая высказана въ началѣ этой статьи, что пастырь не можетъ относиться безразлично къ той формѣ, въ какой организуются правовыя и экономическія отношенія. Нисколько! Неужели, стоя внѣ партій, невозможно оказывать вліяніе на общественную жизнь? Думаемъ, что возможно, и надѣемся видѣть осуществленіе этой возможности со стороны пастырей въ новыхъ условіяхъ жизни нашей Церкви. Дѣйствуя независимо отъ принадлежности къ той или другой партіи, не связанный партійной дисциплиной, священникъ можетъ гораздо безпристрастнѣе судить, съ христіанской точки зрѣнія, и о программахъ различныхъ партій, и о способахъ ихъ дѣйствованія: здѣсь онъ отмѣтитъ недостатокъ самоотверженія, тамъ постарается смягчить духъ мести и гнѣва, и если въ эпоху, отнынѣ отходящую въ область исторіи, слово православно русскаго пастыря не всегда было свободно и смѣло, а потому слишкомъ незначительно по силѣ своего вліянія на жизнь, то, смѣемъ думать, иная судьба ждетъ *свободное слово свободнаго пастыря*. Лишь бы только это было свободное слово!... Придавленные бюрократическимъ гнетомъ, мы такъ изстрадались отъ жажды свободнаго слова. Наше время несетъ утоленіе этой жаждѣ: тамъ и здѣсь уже слышится свободное слово,—свободное отъ гнета бюрократіи, но всегда ли оно свободно отъ партійнаго пристрастія? Далеко нѣтъ. А такъ какъ вмѣстѣ съ политическимъ разслоеніемъ общества будетъ расти партійная борьба, то не умретъ и потребность въ свободномъ словѣ. Такъ пусть же церковный амвонъ станетъ тѣмъ мѣстомъ, куда будутъ приходиться жаждущіе свободнаго,—не безстрастнаго, но безпристрастнаго слова!... Но этого мало: не ожидая, пока къ нему придутъ, пусть пастырь самъ идетъ туда, гдѣ нужно его слово...

Слово, да слово! Гдѣ-же,—слышу я,—дѣло? А развѣ,—отвѣчу,—правдивое,

мужественное слово не есть уже общественное дѣло, даже общественный подвиг? И не этот ли подвиг заповѣданъ пастырямъ—въ лицѣ апостоловъ—Христомъ? Проповѣдывать открыто и безстрашно правду Христову, не человѣкамъ угождая, но Богу, — проповѣдывать съ рискомъ осмѣянія, оплеванія, гоненія, — нѣтъ, это не „застольная рѣчь краснбая“: это—подвигъ апостольства, требующій очень и очень значительной доли нравственного мужества. Конечно, можно, подъ прикрытіемъ невмѣшательства въ партійную борьбу, проводить безпечальную жизнь въ сторонѣ отъ этой борьбы, но вѣдь и въ составѣ партіи можно преспокойно дѣйствовать за спиною другихъ и даже у нихъ на плечахъ. Не того мы ожидаемъ отъ православно-русскаго пастыря: не житейски-удобной теплоты, не дипломатической уклончивости, а правдивости и безпристрастія въ оцѣнкѣ партійныхъ программъ и дѣйствій, равно какъ въ отношеніи къ членамъ различныхъ политическихъ партій. „Нѣтъ правды на землѣ,“ сказала поэтъ прошлаго. Намъ хотѣлось бы, чтобы поэтъ сказалъ нѣчто иное: „есть на землѣ такое мѣсто, гдѣ можно услышать правду: это—храмъ Божій!“ Намъ хотѣлось бы, чтобы наши пастыри говорили и дѣйствовали въ духѣ митрополита Филиппа. Можетъ быть, это—мечта, при томъ слишкомъ далекая отъ современной дѣйствительности, когда пастырскому слову недостаетъ именно правдивости и искренности, но вѣдь мечта нерѣдко граничитъ съ идеаломъ, а безъ хорошаго идеала не было бы ничего хорошаго и въ окружающей насъ дѣйствительности (эту мысль, помнится, раскрываетъ Достоевскій въ одномъ изъ своихъ „дневниковъ“... А печалованье за обиженныхъ? А защита неправедно осужденныхъ? А обличеніе властей неправедныхъ? А усмиреніе разбушевавшейся толпы?—Развѣ все это похоже на выгребанье изъ золы горячихъ каштановъ чужими руками, какъ нѣкоторые хотятъ представить внѣ-партійную дѣятельность? А вѣдь все это входитъ въ кругъ прямыхъ обязанностей пастыря. Наконецъ, есть такія—партійныя и внѣ-партійныя по своему происхожденію—организациі, которыя по своимъ задачамъ стоятъ выше партійныхъ программъ и раздѣленій: таковы организациі, имѣющія свою задачу борьбу съ болѣзнями, нищетой, голодомъ, проституціей и другими общественными язвами. Откуда бы ни исходила инициатива такихъ организаций, кто бы ни принималъ въ нихъ живое участіе,—онѣ должны встрѣтить со стороны пастыря молитвенное благословеніе и дѣятельную поддержку. То же самое нужно сказать и объ общегосударственныхъ мѣрахъ, направленныхъ къ устраненію указанныхъ явленій, какой бы партіей эти мѣры ни проводились. Работать внѣ партій вовсе не значитъ работать въ сторонѣ отъ партій, совершенно не считаясь съ ихъ программами и дѣятельностью, не вырабатывая и не высказывая собственныхъ политическихъ убѣжденій; нѣтъ, это значитъ только не связывать себя партійной

мужественное слово не есть уже общественное дѣло, даже общественный подвигъ? И не этотъ ли подвигъ заповѣданъ пастырямъ—въ лицѣ апостоловъ—Христомъ? Проповѣдывать открыто и безстрашно правду Христову, не человѣкамъ угождая, но Богу, — проповѣдывать съ рискомъ осмѣянія, оплеванія, гоненія, — вѣтъ, это не „застольная рѣчь красная“: это—подвигъ апостольства, требующій очень и очень значительной доли нравственнаго мужества. Конечно, можно, подъ прикрытіемъ невѣщательства въ партійную борьбу, проводить безпечальную жизнь въ сторонѣ отъ этой борьбы, но вѣдь и въ составѣ партіи можно преспокойно дѣйствовать за спиною другихъ и даже у нихъ на плечахъ. Не того мы ожидаемъ отъ православно-русскаго пастыря: не житейски-удобной теплотности, не дипломатической уклончивости, а правдивости и безпристрастія въ оцѣнкѣ партійныхъ программъ и дѣйствій, равно какъ въ отношеніи къ членамъ различныхъ политическихъ партій. „Нѣтъ правды на землѣ,“ сказала поэтъ прошлаго. Намъ хотѣлось бы, чтобы поэтъ сказалъ нѣчто иное: „есть на землѣ такое мѣсто, гдѣ можно услышать правду: это—храмъ Божій!“ Намъ хотѣлось бы, чтобы наши пастыри говорили и дѣйствовали въ духѣ митрополита Филиппа. Можетъ быть, это—мечта, при томъ слишкомъ далекая отъ современной дѣйствительности, когда пастырскому слову недостаетъ именно правдивости и искренности, но вѣдь мечта нерѣдко граничитъ съ идеаломъ, а безъ хорошаго идеала не было бы ничего хорошаго и въ окружающей насъ дѣйствительности (эту мысль, помнится, раскрываетъ Достоевскій въ одномъ изъ своихъ „дневниковъ“... А печалованье за обиженныхъ? А защита неправедно осужденныхъ? А обличеніе властей неправедныхъ? А усмиреніе разбушевавшейся толпы?—Развѣ все это похоже на выгребанье изъ золы горячихъ каштановъ чужими руками, какъ нѣкоторые хотятъ представить внѣ-партійную дѣятельность? А вѣдь все это входитъ въ кругъ прямыхъ обязанностей пастыря. Наконецъ, есть такія—партійныя и внѣ-партійныя по своему происхожденію—организациі, которыя по своимъ задачамъ стоятъ выше партійныхъ программъ и раздѣленій: таковы организациі, имѣющія своею задачею борьбу съ болѣзнями, нищетой, голодомъ, проституціей и другими общественными язвами. Откуда бы ни исходила инициатива такихъ организаций, кто бы ни принималъ въ нихъ живое участіе,—онѣ должны встрѣтить со стороны пастыря молитвенное благословеніе и дѣятельную поддержку. То же самое нужно сказать и объ общегосударственныхъ мѣрахъ, направленныхъ къ устраненію указанныхъ явленій, какой бы партіей эти мѣры ни проводились. Работать внѣ партій вовсе не значить работать въ сторонѣ отъ партій, совершенно не считаясь съ ихъ программами и дѣятельностью, не вырабатывая и не высказывая собственныхъ политическихъ убѣжденій; нѣтъ, это значитъ только не связывать себя партійной

программой и тѣмъ болѣе партійной дисциплиной. Если для рядового числа церковной общины такого рода внѣпартійность и не желательна въ политическомъ смыслѣ, потому что она ослабляетъ силу и вліяніе даннаго лица, какъ общественаго дѣятеля, и не требуется въ интересахъ Церкви, потому что это лицо занимаетъ мѣсто не въ центрѣ, а лишь на периферіи церковной общины, то это го никакъ нельзя сказать о пастырѣ, который по своему положенію является объединяющимъ центромъ церковной общины: можно ли выполнить эту задачу съ политическимъ флагомъ опредѣленной окраски въ рукахъ?! Не то это значитъ —повторяю,—чтобы пастырь не вырабатывалъ или, по крайней мѣрѣ, не высказывалъ своихъ политическихъ убѣжденій. Пусть вырабатываетъ, но только не забывая освѣщать преходящія явленія человѣческой жизни вѣковѣчнымъ свѣтомъ Христова ученія; пусть высказываетъ, но только не въ качествѣ активнаго члена опредѣленной политической партіи (главнымъ проявленіемъ активности считаю предвыборную агитацію и самое участіе въ выборахъ), а въ качествѣ внѣ-партійнаго руководителя и мысли, и воли, и —главное—совѣсти. Такой образъ дѣйствій не только не ослабитъ, но, по нашему глубокому убѣжденію, увеличитъ широту и силу пастырскаго вліянія. Если пастырь, будучи членомъ какой-либо партіи, выступить съ защитой программы или даже только политическаго идеала этой партіи, его слово будетъ встрѣчено членами другихъ партій недоувѣрчиво, даже враждебно,—оно можетъ быть принято даже за одно изъ средствъ предвыборной агитаціи. Другое дѣло, если то же самое слово послышится изъ устъ пастыря, не связаннаго программой и дисциплиной партіи, даже не принимающаго участія въ голосованіи: къ нему доувѣрчиво огнесутся и внимательно прислушаются лица, принадлежація къ различнымъ до противоположности политическимъ партіямъ. Пусть же православно-русскіе пастыри какъ можно шире вліяютъ на организацію правовыхъ и экономическихъ отношеній въ христіанскомъ духѣ, но не въ качествѣ практическихъ политиковъ, стремящихся забрать политическую власть въ свои руки, а въ качествѣ Христовыхъ апостоловъ, дѣйствующихъ правдивымъ и искреннимъ словомъ убѣжденія, предостереженія, обличенія, равно какъ дѣятельной поддержкой всякаго добраго начинанія, откуда бы оно ни исходило. До сихъ поръ наше пастырство слишкомъ много обращало своего осторожно-боязливаго вниманія на то, откуда исходить то или другое сужденіе, то или другое мѣропріятіе, по какому-то роковому историческому недоразумѣнію даря своимъ особеннымъ доувѣріемъ такой мутный источникъ, какъ „Московскія Вѣдомости,“ и съ чужого голоса, безъ суда и слѣдствія, осуждая даже такія изданія, какъ „Русскія Вѣдомости“ или „Вѣстникъ Европы“,—вмѣсто того, чтобы оцѣнивать сужденія и мѣропріятія по ихъ существу и практической цѣнности,—разумѣется подъ угломъ христіанскаго

міросозерцання. Здѣсь—историческій грѣхъ нашего пастврства. Конечно, онъ имѣеть свои причины, объясняющія происхождение грѣха и до нѣкоторой степени извиняющія подверженныхъ ему лицъ (понявъ значить простить!), но нѣтъ никакого оправданія для самаго грѣха, и потому всѣми силами съ нимъ надо бороться. Въ добрый же часъ!

П. Кудряцевъ. *)

Когда и почему былъ приостановленъ выборъ католикоса грузинской церкви?

(Историческая справка).

„Совершается все это къ явному отверженію и погранію изречле присвоенныхъ отдѣльнымъ церквамъ и утвержденныхъ за ними вселенскими законами правъ“ (**).

Въ февралѣ 1810 года главнокомандующій въ Грузіи генераль Тормасовъ писалъ оберъ-прокурору св. Синода князю А. Н. Голицыну, между прочимъ, слѣдующее: „Глава духовенства (въ Грузіи) католикось-патріархъ Антоній, сынъ царя Ираклія, по всей справедливости особа рѣдкихъ свойствъ и правилъ, общественно уважаемая“. А нѣсколько позже ген. Тормасовъ писалъ къ нему же: „хотя и не имѣю Высочайшаго разрѣшенія (sic) относительно грузинскаго католикоса Антонія, но долгомъ себѣ поставляю представить, что, по моему мнѣнію, не можно ожидать, чтобы католикось Антоній привелъ съ должною дѣятельностью въ порядокъ дѣла здѣшняго края относительно духовенства, какъ по причинѣ слабости здоровья, такъ еще болѣе по привычкѣ распорядиться всѣмъ самопроизвольно и не давать никому отчета, къ чему, по здѣшнимъ обычаямъ, даетъ ему право происхождение его изъ царской фамилии, такъ какъ онъ сынъ царя Ираклія и братъ послѣдняго царя Георгія. А потому полезнымъ нахожу назначить (sic) экзархомъ Св. Синода надъ Грузією архіепископа Варлаама, какъ члена Правит. Синода, свѣдующаго о порядкѣ духовнаго правленія, наблюдаемомъ въ Россіи“, и далѣе: „если католикось (Антоній) останется въ Россіи (куда

*) Статья эта принадлежитъ приватъ доценту Кіевской дух. академіи. Перепечатана изъ журнала „Церк. Вѣстникъ“ за 1906 г. №№ 2 и 3. Редакція „Дух. Вѣст.“, вполнѣ раздѣляя взглядъ почтеннаго автора, съ живымъ интересомъ будетъ ожидать статей, освѣщающихъ разбираемый въ статьѣ г. Кудряцева вопросъ съ другой точки зрѣнія, — въ надеждѣ, что такимъ путемъ можно подойти къ его окончательному рѣшенію.

Редакція.

**) Изъ послѣдняго посланія вселенскаго патріарха св. Синоду. „Церк. Вѣд.“ 1906 года, № 1.

онъ выѣхалъ въ ноябрѣ 1810 г.), что было бы для здѣшнихъ дѣлъ не безполезно, то получать можетъ пенсію въ 6.000 р. с. на счетъ грузинскихъ доходовъ*. *)

Ходатайство ген. Торماسова было уважено въ Петербургѣ, благодаря пасивному отношенію къ нему Св. Синода, какъ и сто лѣтъ предъ тѣмъ, когда упразднили патріаршество въ Россіи. Такимъ образомъ грузинская церковь съ 1811 года по сіе время управляется экзархами, назначаемыми Синодомъ русской церкви.

Исторія православной церкви, безъ сомнѣнія, отмѣтитъ на своихъ страницахъ любопытный фактъ прекращенія многолѣтней преемственности католикосовъ автокефальной грузинской церкви, благодаря ходатайству *военнаго генерала*. Мотивы для подобной церковной реформы, приведенные ген. Тормасовымъ въ своемъ ходатайствѣ, какъ видитъ читатель, далеки отъ какой бы то ни было *каноничности* и не выдерживаютъ никакой критики: 1-ый мотивъ, — это „слабое здоровье“ католикоса Антонія, которому въ 1810 году минуло лишь 47 лѣтъ отъ роду и который прожилъ въ Россіи еще 18 лѣтъ въ добромъ здравіи; во всякомъ случаѣ, при желаніи, хвораго католикоса можно было легко замѣнить молодымъ и здоровымъ, кандидатовъ было достаточно; 2-й мотивъ, что Антоній былъ царевичъ (которыхъ тогда вывозили въ Россію), тоже не резонъ, можно было предложить грузинамъ выбрать въ католикосы простого смертнаго вѣсто царевича, что нисколько не возбраняется церковными правилами; наконецъ, 3-й мотивъ, приведенный Тормасовымъ для задуманной реформы, — это, якобы, плохое веденіе церковнаго хозяйства католикосомъ, тоже неубѣдительно; можно было усилить контроль и надзоръ надъ церковнымъ хозяйствомъ. Известно, впрочемъ, что неоднократно были обнаруживаемы крупныя растраты и во время управленія грузинскою церковью русскими экзархами; такъ еще прошлою осенью была обнаружена крупная растрата въ казначействѣ тифлисской синодальной конторы на сумму свыше 200 тыс. руб., несмотря на бдительность всякихъ контролеровъ и бухгалтеровъ...

Достойно также вниманія, что ген. Тормасовъ, „не имѣя Высочайшаго разрѣшенія относительно „грузинскаго католикоса Антонія“, по собственному усердію и побужденію, возбудилъ вопросъ объ упраздненіи католикосата и учрежденіи экзархата въ Грузіи.

Итакъ, превращеніе независимаго католикосата въ экзархатъ св. Синода, низложеніе и удаленіе безъ суда и слѣдствія пожизненно избраннаго католикоса грузинской церкви, — все это совершилось безъ участія вселенской церкви и русскаго помѣстнаго собора. Послѣдствія подобной реформы были самыя плачевныя для церкви и народа, а именно, оскудѣніе вѣры въ народѣ полное, о

*) „Акты кавк. арх. комиссіи“, т. IV, стр. 147, 162, 163, 166.

чемъ петиціи грузинскаго духовенства и мірянъ даютъ только весьма слабое понятіе; о пользѣ отъ подобной реформы для церкви, народа и государства, на что, вѣроятно, разсчитывали реформаторы, не можетъ быть и рѣчи,—печальные факты полнаго разложенія религіозной жизни въ Грузіи у всѣхъ предъ глазами. Это именно сознаніе и привело къ убѣжденію въ необходимости всѣхъ, близко принимающихъ къ сердцу судьбу церкви и народа, возвратиться къ старому, испытанному строительству грузинской церкви, охранявшему ее въ теченіе 14 вѣковъ отъ всѣхъ бурь и напастей разныхъ.

Теперь рѣшеніе этого вопроса представляется простымъ и естественнымъ, именно: запросить Царскаго намѣстника на Кавказѣ гр. Воронцова-Дашкова, дѣйствительно ли такъ безотрадно положеніе грузинской церкви и ея паствы, какъ его изображаютъ въ грузинскихъ петиціяхъ и другихъ сообщеніяхъ, и 95-лѣтній опытъ оправдалъ ли предположеніе генерала Торماسова о пользѣ подобной реформы для грузинской церкви или вообще православной вѣры, для народа грузинскаго или государства Русскаго?

Словомъ таже власть, которая пріостановила преемство католикосовъ въ грузинской церкви, убѣдившись въ нецѣлесообразности и даже вредѣ подобной мѣры, можетъ вновь возобновить прежній строй и управленіе грузинскою церковью, предоставивъ грузинамъ выбрать католикоса своей церкви.

Митрополитъ московскій Филаретъ считалъ грузинскую церковь, сохранившую съ IV вѣка православіе во всей чистотѣ, *свидѣтельницей* православія русской церкви. Если же эта послѣдняя привлечетъ къ суду свою *свидѣтельницу* и *старшую сестру* въ качествѣ *обвиняемой*, и она же явится одновременно прокуроромъ, судьей и стороною, то такой казусъ можетъ считаться вполне *необыкновеннымъ* въ судебной практикѣ; посему, если ужъ на то пошло, то пусть представители обѣихъ церквей, грузинской и русской, обращаются къ вселенской церкви, часть которой онѣ составляютъ, пусть она судитъ и разсудитъ ихъ, и постановитъ приговоръ, которому обѣ спорящія стороны должны будутъ подчиниться; а то какъ-то *неудобно*, что судьями въ этомъ вопросѣ являются тѣ же бывшіе и настоящіе экзархи, засѣдающіе въ Синодѣ, которыми правленіе грузинскою церковью считается ненормальнымъ, антиканоническимъ и главною причиною упадка вѣры и нравственности въ народѣ. Въ этомъ, конечно, виноваты не столько *личности*, сколько *система*, но послѣдствія тѣ же самыя.

Говорятъ еще, что реформа управленія Грузинскою церковью хотя дѣйствительно противорѣчитъ „соборнымъ постановленіямъ“, но она была предпринята въ цѣльи якобы *политическою*. Въ томъ-то и бѣда, что въ вопросахъ вѣры и церкви нерѣдко больше руководствуются интересами *политики*,

чѣмъ *religiis*. Теперь и слѣпой видить, что цѣль однако не достигнута, что послѣ церковной реформы грузины не сдѣлались ни религиознѣе, ни нравственнѣе, ни преданнѣе Россіи, чѣмъ они были при своихъ католикосахъ, ибо система церковнаго управленія, ослабляющая вѣру въ народѣ, не можетъ укрѣпить государственные устои. Если въ теченіе 27 лѣтъ, т. е. со времени заключенія русско-грузинскаго договора въ 1783 г. по 1810 г., грузинскіе католикосы, Антоній I и Антоній II, считаются членами св. Синода, управляли грузинскою церковью *самостоятельно*, и ни въ чемъ не проявили своей *неблагонадежности*, позволительно ли гадать, что въ будущемъ это случится? Въ желаніи грузинъ имѣть во главѣ своей церкви выборнаго католикоса подозрѣвать какой-то *сепаратизмъ* такъ же *неосновательно*, какъ подозрѣвать въ *сепаратизмъ* русскихъ, также желающихъ, послѣ двухвѣковаго перерыва, имѣть во главѣ своей церкви патріарха. Далѣе, приписывать возбужденіе грузинскаго церковнаго вопроса „грузинскимъ революціонерамъ“ можетъ только крайнее невѣжество или недобросовѣтность такъ какъ извѣстно, что революціонеры эти — „соціал-революціонеры“, отрицаютъ и церковь, и вѣру, и національность. Вопросъ этотъ возникъ самъ собою, когда стала очевидна непригодность системы управленія грузинскою церковью, и этому вопросу сочувствуютъ всѣ истинные сыны грузинской церкви, глубоко скорбящіе объ оскудѣніи вѣры въ народѣ и упадкѣ авторитета церкви и духовенства, безсильныхъ оказать умиротворяющее вліяніе на свою паству въ переживаемое нынѣ смутное время. Что теперь въ *правосомъ* государствѣ и православная древнѣйшая грузинская церковь заговорила о *своихъ правахъ* — ничего нѣтъ удивительнаго.

Въ заключеніе слѣдуетъ сказать, что согласно мудрому изреченію „*prevoir, —preparer, —prevenir*“, не откладывая въ долгій ящикъ, слѣдуетъ немедленно разрѣшить произвести выборъ католикоса грузинской церкви, подробности же, какъ-то: объ отношеніи его къ св. Синоду, объ управленіи хозяйственною частью грузинской церкви и т. п. предоставить разработать комиссіи, состоящей изъ представителей обѣихъ церквей.

(Газета „Слово“).

Изъ иноепархіальной жизни *)

По вопросу объ усиленіи и улучшеніи проповѣдничества съѣздъ высказался за представленіе каждому священнику въ цензуру не менѣе трехъ проповѣдей образованнаго русскаго общества тѣхъ идей, которыя направлены къ улучшенію государственнаго порядка, и посредствомъ живого обмѣна мыслей усвоить ихъ, если они не противорѣчатъ основнымъ нравственнымъ истинамъ евангельскаго закона и способствуютъ устроенію царства Божія на землѣ. Такимъ только об-

*) См. № 5 „Духовн. Вѣстн. Грузин. экзархата“.

въ годъ, причеъ „не должно замалчивать вопросовъ и явленій жизни общественно—экономической“. Кромѣ цензурованныхъ проповѣдей, нужно вообще „предоставить священнику говорить и учить народъ такъ, какъ подсказываетъ совѣсть, а не такъ, какъ приказываютъ“. Въ виду малопонятности для прихожанъ славянскаго языка съѣздъ высказался за желательность совершенія Богослуженія на родномъ языкѣ—русскомъ. По вопросу о реформѣ церковнаго управленія съѣздъ высказался, чтобы „во главѣ управления Россійской церкви стоялъ соборъ духовенства *безъ какого-либо участія въ немъ лицъ монашествующихъ*“, далѣе—за избраніе членовъ собора бѣлымъ духовенствомъ при участіи мірянъ, за избраніе епископовъ „*изъ среди только бѣлаго духовенства*“, за выборный институтъ благочинныхъ, за упраздненіе духовной консисторіи и замѣну ея „епископальнымъ соборомъ мѣстнаго духовенства съ участіемъ представителей отъ мірянъ“. По вопросу о второбрачій вдовыхъ священнослужителей съѣздъ „*считаетъ нужнымъ разрешитъ имъ вступать во второй бракъ*“. Затѣмъ съѣздъ высказался за учрежденіе по благочинническимъ округамъ *братскаго суда* надъ духовенствомъ по неблаговиднымъ поступкамъ его членовъ, за отміну наградъ духовенству, за назначеніе пенсій всему духовенству, не исключая и состоящаго въ приходахъ, «не открытыхъ св. Синодомъ», за учрежденіе „для поднятія уровня образованія и въ помощь самообразованію духовенства“ окружной библіотеки съ ассигновкой на выписку книгъ 50 рублей съ раскладкой этой суммы на все церкви округа. (Донскія Е. В. № 3). Духовенство 2 Каневского округа, Кіевской епархіи, обратило вниманіе на свое отношеніе къ паствѣ и по современнымъ политическимъ вопросамъ. „Историческая эпоха, переживаемая нашимъ отечествомъ, и учрежденіе Государственной Думы требуютъ также сосредоточенности и большого вниманія съ нашей стороны. Неся обязанности русскихъ гражданъ и являясь, вслѣдствіе тѣсной связи между церковной и гражданской жизнью, руководителями полуграмотнаго народа русскаго и въ развитіи его политической мысли, духовенство считаетъ своимъ долгомъ быть и въ этомъ отношеніи на высотѣ своего призванія. Оно не имѣетъ въ виду заниматься такъ называемымъ „*политиканствомъ*“, такъ какъ оно *не должно* по самой сути своего призванія *примыкать къ той или другой политической партіи*, но должно одухотворять, давать чисто-христіанское направленіе тѣмъ формамъ гражданской жизни, какія будутъ выработывать для себя народъ. А для этого оно должно зорко слѣдить за появленіемъ среди образованнаго русскаго общества тѣхъ идей, которыя направлены къ улучшенію государственнаго порядка, и посредствомъ живого обмѣна мыслей усвоить ихъ, если они не противорѣчатъ основнымъ нравственнымъ истинамъ евангельскаго закона и способствуютъ устроенію царства Божія на землѣ. Такимъ только об-

равомъ оно можетъ идти по жизненному пути рядомъ съ образованными русскими людьми и впереди простого народа и имѣть нравственное право на дѣятельное участіе въ проведеніи въ жизнь реформъ мѣстнаго самоуправленія, могущихъ измѣнить кореннымъ образомъ весь строй приходской жизни и направлять ихъ соотвѣтственно съ общехристіанскими понятіями и завѣтами родной русской старины, хранилищею которыхъ была и должна быть православная русская церковь".—Здравый взглядъ духовенства 2 Каневского округа на отношеніе къ политическимъ дѣламъ заслуживаетъ особеннаго вниманія. Но, къ сожалѣнію, духовенство въ общемъ мало знакомо съ характеристикой тѣхъ политическихъ партій, которыя у насъ появились въ послѣднее время, и съ тѣми цѣлями, которыя ими преслѣдуются. Въ особенности оно мало знакомо съ тѣми стремленіями, какія эти партіи имѣютъ по отношенію къ церкви. Этимъ именно надо объяснить, что духовенство очень часто выражаетъ свое сочувствіе такимъ политическимъ партіямъ, какъ, напр., социаль-демократамъ, которыя ставятъ однимъ изъ основныхъ своихъ требованій отдѣленіе церкви отъ государства, очевидно, не сознавая всѣхъ послѣдствій, какія вытекаютъ для церкви изъ этихъ требованій. Только въ послѣднее время духовенство стало знакомиться съ характеромъ политическихъ партій и изучать ихъ. (Костромск. Е. В. № 1). На одномъ изъ благотворительныхъ собраній Вятской епархіи въ декабрѣ прошлаго года рѣшался вопросъ о томъ, какія разумныя мѣры можетъ принять духовенство въ борьбѣ съ усиленно-распространяемымъ въ настоящее время среди крестьянъ социаль-революціоннымъ ученіемъ. По всестороннемъ обсужденіи пришли къ слѣдующимъ постановленіямъ: такъ какъ социаль-революціонное ученіе, исходя сначала изъ христіанскихъ началъ свободы, равенства и братства, въ дальнѣйшихъ своихъ выводахъ является прямымъ противорѣчіемъ основнымъ пунктамъ нашего вѣроученія, то духовенство не можетъ вступить въ сдѣлку или дѣлать какія-нибудь уступки этому крайнему ученію, а должно употребить особое свое усиліе, чтобы насколько возможно предохранить крестьянъ отъ увлеченія имъ: а) рекомендовать духовенству самому надлежащимъ образомъ ознакомиться съ сущностью и доктриной ученія социаль-революціонеровъ, чтобы запастись затѣмъ вѣрными и убѣдительными данными для опроверженія его; для сего пріобрѣтать, по возможности, всѣ какъ капитальныя произведенія, такъ и періодическія изданія и прокламаціи этихъ партій на личныя средства духовенства; б) выписывать на церковныя средства серьезные богословскіе журналы („Церковный Вѣстникъ“ обязательно для каждой церкви благочинія), въ которыхъ бы можно было найти основательный разборъ и критику новыхъ ученій, несогласныхъ со взглядами православно-христіанской церкви; в) выразить пожеланіе, чтобы отдѣльно отъ епархіальныхъ вѣдомостей издавался въ

Вяткѣ небольшой періодическій органъ или хотя отдѣльныя брошюры полеми-
 ческаго характера съ опроверженіемъ ученія социаль-революціонеровъ и указа-
 ніемъ его слабыхъ сторонъ и недостатковъ; 1) въ случаѣ устройства въ при-
 ходѣ народныхъ собраній (митинговъ) духовенству не чуждаться вожаковъ этихъ
 партій, не устраняться отъ собраній, напротивъ, желательно присутствовать на
 нихъ и въ случаѣ подготовки дѣлать свои возраженія съ общехристіанской
 точки зрѣнія, по возможности не касаясь полититической борьбы партій.—Но
 способно-ли наше современное духовенство на такую миссію, въ состояніи-ли
 оно оправдать такія надежды и ожиданія, не черезчуръ ли смѣло и самоотвер-
 женно будетъ возлагать на его рамена такое бремя, которое можетъ оказаться
 для него непосильнымъ ярмомъ? Быть увѣреннымъ въ этомъ—значить считать
 современное духовенство умственнымъ и нравственнымъ ничтожествомъ. На югѣ
 Россіи священники начали выступать съ рѣчами на митингахъ, и доброе впе-
 чатлвіе отъ ихъ рѣчей говорить о совершенно обратномъ. Нужно только дать
 пастырямъ въ этомъ отношеніи свободу—и такихъ, а можетъ быть еще лучшихъ
 пастырей, явится много. Все это, конечно, хорошо, но нелишнимъ считаемъ
 здѣсь привести нижеслѣдующее сообщеніе газетъ для показанія того, съ какою
 осторожностію пастыри церкви въ настоящее время должны выступать съ рѣ-
 чами въ публичныхъ собраніяхъ. 15 января 1906 году въ Черкасской мужской
 министерской гимназіи происходило первое общее родительское собраніе, на
 которомъ многіе родители говорили рѣчи. „На этомъ собраніи“, говоритъ кор-
 респондентъ, „особенное вниманіе обращалъ на себя своею невоздержанностію и
 упреками по адресу и. о. директора гимназіи г. Сахарова священникъ Ц—скій,
 сынъ котораго, состоя въ 7-мъ классѣ, считается чуть-ли не изъ первыхъ канди-
 датовъ къ увольненію за громкое свое поведеніе. Этотъ священникъ публично
 говорилъ, что онъ первый съ своимъ сыномъ устроитъ въ Черкасской гимназіи
 забастовку, если, какъ онъ выразился, все прошлое его сына не пойдетъ на сма-
 рку. На это одинъ изъ присутствовавшихъ въ собраніи сказалъ батюшкѣ, что онъ
 очень смѣло выражается, что кому—кому, а священнику такъ не слѣдовало бы
 выражаться, и что это унижаетъ не только его священническое достоинство,
 но отчасти достоинство и другихъ священниковъ“. Разумѣется такимъ пасты-
 рямъ, въ которыхъ отсутствуетъ духъ Христовъ, не должно выступать ни въ
 коемъ случаѣ съ своими рѣченіями.—Далѣе, вятское духовенство постановило:
 въ противовѣсъ собраніямъ социаль-революціонеровъ устраивать свои собранія
 прихожанъ, на которыхъ въ живой бесѣдѣ и выяснять несостоятельность ихъ
 ученія, напередъ знакомя ихъ съ ученіемъ социализма, и разбивать его дово-
 ды, причемъ не должно касаться политическихъ тенденцій, но имѣть въ виду,
 главнымъ образомъ, огражденіе отъ посягательствъ на вѣру и церковь (Совр.

Лѣт. №№ 49—50 и Кіев. Е. В. № 4). Но въ концѣ концовъ Вятскій епископъ и епархіальный сѣздъ, судя по протоколамъ послѣдняго, стали въ обостренныя отношенія другъ къ другу. Во многихъ своихъ постановленіяхъ сѣздъ шелъ противъ желаній своего архіерея. Послѣдній, огорченный этимъ обстоятельствомъ, на одномъ изъ постановленій сѣзда положилъ такую резолюцію „Удивляюсь дрянно сѣзда. Не вѣдаетъ онъ, что творитъ“ (В. Е. В. № 23). Харьковское же духовенство, не въ мѣру увлекшись освободительнымъ движеніемъ вызвало слѣдующее предложеніе архіепископа Арсенія Харьковской консисторіи, напечатанное въ „Южномъ Краѣ“: „Нѣкоторые пресвитеры г. Харькова безъ моего благословенія самовольно устраиваютъ собранія, въ которыхъ обсуждаются различные вопросы о современномъ теченіи жизни, и составляютъ по нимъ особыя резолюціи отъ имени харьковскихъ священниковъ. Напоминаю симъ пресвитерамъ правило 39-е св. апостоловъ, по коему пресвитеры безъ воли своего епископа ничего да не совершаютъ, и 41-е, по которому пресвитеры, самочинно устрояющіе собранія, подлежатъ изверженію. Предупреждаю, что если пресвитеры дерзнутъ и впредь что-либо подобное чинить, то будутъ преданы церковному суду на основаніи вышеизложенныхъ правилъ или же съ ними будетъ поступлено согласно опредѣленію св. Синода отъ 20 декабря 1905 года, а въ крайнемъ случаѣ я вынужденъ буду просить св. Синодъ объ исключеніи ихъ изъ Харьковской епархіи, гдѣ пожелаютъ принять ихъ епархіальныя начальства. При семъ вышеозначенные священники отдаются подъ особый надзоръ консисторіи и мѣстнаго благочиннаго“. Согласно тому же предложенію, одинъ изъ мѣстныхъ протоіереевъ „за много разъ замѣченный за нимъ вольности“ низводится на вторую вакансію священника. (Донск. Еп. В. № 3). Мы привели суть постановленій нѣсколькихъ сѣздовъ духовенства російскихъ епархій, и замѣтите, читатель, какое противорѣчіе подчасъ замѣчается въ ихъ сужденіяхъ! Одинъ сѣздъ выдвигаетъ одни вопросы, другой—другіе, нѣкоторые вопросы трактуются двумя-тремя сѣздами, но постановленія дѣлаются противоположныя до крайности! Одинъ признаетъ долгомъ „пастыря“ принять близкое участіе въ современныхъ соціально-политическихъ событіяхъ, „идти на сходки, сборища, въ толпу“, другой стоитъ за уклоненіе отъ „политики“, считая долгомъ пастыря „оставаться въ кругѣ своего служенія“; одинъ ратуетъ за „освободительное“ движеніе въ церкви, другой высказываетъ ему несочувствіе; одинъ домогается того, чтобы пастырямъ было предоставлено „учить народъ, какъ подсказываетъ совѣсть“, другой считаетъ непремѣннымъ критеріемъ учительства слово Божіе и ученіе церкви; одинъ рѣшительно высказывается за второбрачіе священнослужителей, другой, съ презрѣніемъ“ относится къ самой петиціи объ этомъ „нѣкоторыхъ“ лицъ изъ духовенства. Причина такого разногласія заключается въ томъ,

что духовенство благочиннических округов выступило далеко за предѣлы своихъ правъ и компетенціи, рѣшая маленькими группами вопросы, касающіеся не только своего района, но всей епархіи и даже всей русской церкви. И вмѣсто единенія выходитъ разьединеніе, вмѣсто *соборности*—узкая *партийность* и притомъ безпочвенная. Какъ съѣзды благочинническихъ округовъ, каковыхъ въ той или другой епархіи существуетъ до 50, не могутъ каждый въ отдѣльности рѣшать вопросы общепархіальныхъ,—иначе можетъ явиться 50 противрѣчивыхъ постановленій, взаимно исключаютъ другъ друга,—такъ не только такіе съѣзды, но и общепархіальные не могутъ рѣшить вопросовъ, касающихся всей русской церкви,—это дѣло *помѣстного* собора (О—ренб. Е. В. № 1). Совершенно особое мѣсто въ ряду епархіальныхъ съѣздовъ за минувшій годъ занимаетъ Рижскій епархіальный съѣздъ, въ первомъ же засѣданіи своемъ назвавшій себя епархіальнымъ соборомъ. Особеннымъ этотъ съѣздъ (соборъ) былъ и по своему составу, и по своей организаціи, и, наконецъ, по своимъ результатамъ. Рижскій епарх. соборъ происходилъ въ концѣ августа 1905 года. Приготовленія къ собору начались еще съ 10 марта, когда епарх. преосвященный, епископъ Агаѳангелъ, сдалъ въ консисторію свое предположеніе о созывѣ съѣзда (собора). Согласно этому предположенію, въ составъ съѣзда должны были войти (и вошли) въ качествѣ депутатовъ избранные духовенствомъ благочинническихъ округовъ не только священники, но и діаконы и псаломщики, особенно кандидаты священства; послѣднимъ на съѣздѣ предоставленъ былъ равный со священниками голосъ. Участвовали въ съѣздѣ и міряне—представители приходскихъ братствъ.

С. Н. П.

(Продолженіе слѣдуетъ).

Къ матеріаламъ по исторіи автокефальности Грузинской церкви.

(Церковно-историческая справка).

Великій, славный и побѣдоносный св. царь Грузіи Давидъ-Возобновитель въ 1103 году созвалъ помѣстный Соборъ Грузинской церкви между двумя селами: *Руиси* и *Урбиси* (Горійскаго уѣзда) для изысканія мѣръ къ поднятію нравственнаго уровня жизни грузинскаго духовенства и народа. Вотъ что говоритъ грузинская хроника „Кортлисъ-Цховреба“ объ этомъ соборѣ: „Для исцѣленія тяжкихъ недуговъ (въ нравственной жизни духовенства и народа) собрался соборъ; множество народу; собралъ (Давидъ) *католикосовъ*, епископовъ, пустынножителей, наставниковъ и ученыхъ царства своего и послѣ изслѣдованій, длив-

шихся много дней, послѣ сильныхъ трудовъ всякаго заблудшаго исправили и во всемъ утвердили благочиніе... и написали *памятникъ прекрасный истинной вѣры* ¹⁾. Руссо-Урбнисскій соборъ, единственный соборъ Грузинской церкви по своему многолюдству, по широтѣ задачъ, разрѣшеніе которыхъ онъ принялъ на себя, и потому значенію и вліянію, какія онъ имѣлъ въ дѣлѣ религиозно-правственнаго обновленія Грузинскаго народа. Поэтому естественно, что благочестивые дѣятели, посовѣтовавшіе св. Давиду созвать соборъ, не могли не оставить — и дѣйствительно оставили письменный памятникъ постановленій этого, въ высшей степени знаменательнаго въ церковной жизни Грузіи собора. Памятникъ этотъ, названный хроникой *прекраснымъ*, извѣстенъ въ Грузинской церковной исторіи подъ именемъ „*Столобописанія*“. Онъ дошелъ до насъ въ рукописи XII вѣка, хранящейся въ церковномъ музеѣ духовенства Грузинской епархіи. Постановленія этого собора, написанныя извѣстнымъ ученымъ инокомъ XII в. *Арсениемъ* Икалтоели, напечатаны въ трудахъ М. Сабинина ²⁾ и Ф. Жорданія ³⁾. На основаніи этого памятника можно придти къ выводу о *полной свободѣ и независимости* Грузинской церкви въ періодъ созванія собора. Приведемъ сначала тѣ мѣста изъ этого памятника, которыя доказываютъ только что высказанную нами мысль, — а затѣмъ дадимъ и объясненія, освѣщающія всесторонне интересующій насъ вопросъ: «Собрался соборъ боголюбивыхъ епископовъ, честныхъ пресвитеровъ и преподобныхъ діаконовъ, христіанскихъ иноковъ, отшельниковъ и пустынниковъ... не потому, что чистоты грузинской вѣры коснулся какой-нибудь порокъ; да не будетъ этого: *не измѣнимъ тебѣ, католическая церковь, родившая насъ въ святости и не предадимъ тебѣ, православіе, похвала наша, и не были мы его предателями послѣ того, какъ удостоились познать его: свидѣтельствуемъ о семъ истина, но — (собрался соборъ) ради другихъ церковныхъ, клировыхъ и христіанскихъ исканій*“. Главой и руководителемъ собранія былъ Іоаннъ... печальникъ народа, архіепископъ, католикосъ и великій патріархъ всей Грузіи... Порядокъ совершенія рукоположенія, освященіе церкви и утвержденіе престола и освященіе мѣра, уподобляющаго насъ Богу, пусть такъ будутъ совершаемы, какъ въ новыхъ требникахъ блаженной памяти Отца Георгія Мтацминдели (святогорца) написало (3-ье постановленіе). Армянь, желающихъ присоединиться къ православію, слѣдуетъ перекрещивать, ибо другія великія церкви дѣйствуютъ такъ, каковы *патріаршая церковь Антиохіи* и другія церкви, ея послѣдовательницы. (Постановленіе 12-е).

¹⁾ Histoire de la Georgie t. I p. 354—356; Addition... p. 57.

²⁾ Грузинскій Рай — სპირიტუალ სპირიტუალ...

³⁾ Хроники. ч. II стр. 56—72. Мы сличили печатные тексты съ рукописнымъ и перевели на русскій языкъ.

Соборъ твоихъ (*царя Давида*) назареевъ многочисленныхъ приносить сіе (похвалу) въ даръ тебѣ, преслѣдующему зло, дабы ты его (даръ) вознесъ къ Богу и умилостивилъ тѣмъ добролюбиваго Бога. Ты приказалъ наскоро собраться собору... Молитвы всѣхъ, ихъ торжественная служба, общій возгласъ всѣхъ (говорять): многая лѣта благочестивому и богохранимому царю нашему Давиду. — Многолѣтіе святому архіепископу нашему, католикосу и всей Грузіи патріарху. (Изъ „Похвальнаго“ слова Арсенія, помѣщеннаго въ концѣ „Актвъ“ собора).

„Акты“ Руисо-Урбнисекаго собора доказываютъ фактъ автокефальнаго существованія Грузинской церкви въ началѣ XII вѣка въ то время, когда Давидъ В. окончательно освободилъ Грузію отъ власти турокъ сельджуковъ.

При разсмотрѣніи этихъ „актовъ“ обращаютъ на себя вниманіе слѣдующія обстоятельства:

1. Въ нихъ *не упоминаются*: а) ни патріархъ Антиохійскій, б) ни его „посланцы—экзархи“, чего отцы собора ни за что не допустили бы, еслибы церковь грузинская находилась въ то время (1103 г.) въ зависимости отъ Антиохійскаго патріарха. За это ручается ихъ православная настроенность и дѣловая серьезность.

2. Изъ „Актвъ“ видно, что во главѣ всей Грузинской церкви стоялъ католикосъ—архіепископъ Іоаннъ, который названъ *патріархомъ всей Грузіи*.

3. Не упоминается въ нихъ и католикосъ западной Грузіи (нижней Иверіи). Ко времени созыва собора, значить, его и не было.

4. Упоминается въ нихъ о богослужебныхъ порядкахъ, изложенныхъ въ новыхъ требникахъ св. Георгія Мтацминдели (Святогорца), поборника константинопольскаго вліянія въ Грузинской церкви, чѣмъ ясно подчеркивается то обстоятельство, что въ то время церковь константинопольская имѣла сильное вліяніе на церковь Грузинскую, и что вліяніе Антиохіи на нее было весьма слабое.

5. Непосредственное знакомство съ актами собора убѣждаетъ cadaго въ томъ, что церковь Грузинская во время его созыва была *свободной* въ дѣлахъ внутренняго управленія и *независимой* отъ какой бы то ни было другой церкви. Такимъ языкомъ, какимъ говорятъ акты, можетъ говорить только свободная и независимая церковь. Каждое слово, каждое предложеніе и каждая строчка ихъ проникнуты духомъ свободы; отъ нихъ вѣетъ независимостью и твердою самоувѣренностью въ правотѣ ученія, исповѣдуемаго Грузинской церковью. Начнемъ свои разъясненія съ Антиохійскаго патріарха Петра III, при которомъ въ 1053 году Грузинская церковь была признана *свободной и независимой*. Объ этомъ фактѣ свидѣтельствуетъ и іерусалимскій патріархъ *Досивей* (XVII в.), который, пользуясь источниками греческими и арабскими, прямо говоритъ, что „*епархія верхней Иверіи*“ (Мцхетская каеэдра) *сдѣлалась независимой при Констан-*

тичь *Мономахъ* и *Антиохійскомъ патріархъ Петръ*⁴⁾). Дѣйствительно греческій императоръ Константинъ М. и Петръ III были современниками. Послѣ такого прямого свидѣтельства Досиоея, совершенно ясно для каждаго безпристрастнаго изслѣдователя исторіи, что Вальсамонъ, жившій въ концѣ XII вѣка, имѣеть въ виду именно Антиохійскаго патріарха Петра III, когда говоритъ «Епископа Иверіи почтило независимостью опредѣленіе Антиохійскаго собора. Говорятъ, что во дни *господина Петра*, святѣйшаго патріарха Теополя (Вел Антиохіи), было соборное опредѣленіе, по которому Иверская церковь, тогда подчиненная⁵⁾ патріарху Антиохійскому, признана была свободной и независимой⁶⁾).

Съ этимъ временемъ совпадаетъ возвышеніе Мцхетскаго католикосскаго престола, находившагося въ номинальной зависимости отъ Антиохійскаго патріарха еще со временъ патріарха Антиохіи Теофилакта (741—750)⁷⁾. Возвышеніе это соединено съ именемъ католикоса Мелхиседека, занявшаго престолъ Мцхетскій въ 1029 году и ревностно взявшагося за распространеніе вліянія Мцхетскаго престола во всѣхъ частяхъ Грузіи. Этому обстоятельству способствовало и постепенно совершавшееся въ то время объединеніе всѣхъ дотолѣ разрозненно жившихъ грузинскихъ племенъ подъ скипетромъ одного Грузинскаго царя. Со временемъ же Мелхиседека совпадаетъ и присоединеніе церкви Западной Иверіи къ Восточно-Иверской, или Мцхетской церкви. Въ Западной Иверіи появился отдѣльный правитель церкви еще въ VIII в., а именно въ царствованіе Абхазскаго царя Леона II (786—806), который перенесъ столицу изъ Анокопіи въ Кутаисъ. Онъ то и сдѣлалъ архіепископа Мингреліи (Чкондидели) католикосомъ всей Западной Грузіи⁸⁾. Церковь Западной Иверіи находилась въ болѣе лучшихъ условіяхъ, чѣмъ Восточно-Иверская церковь, въ то время, когда послѣдняя стонала подъ игомъ арабовъ. Архіепископамъ Западной Грузіи (Чкондидели) суждено было укрѣпить въ сынахъ этой страны любовь и состраданіе къ своимъ старшимъ братьямъ, восточнымъ грузинамъ, изнывавшимъ подъ игомъ чужеземнаго гнета. Вотъ почему цари Западной Грузіи всѣми силами стараются присоединить къ своему царству Восточную Грузію и освободить

⁴⁾ Журн. Мин. Нар. Просвѣщ. Ч. XL. отд. II стр. 136—138.

⁵⁾ Т. е. во время соборнаго опредѣленія.

⁶⁾ Толков. на 2 пр. 2 Всел. собора (Правила св. Всел. соб. ч. I стр. 86. Москва 1877 г.

⁷⁾ Грузинскій католикосъ долженъ былъ на службѣ номинать Антиохійскаго патріарха. Грузины покупали св. миро въ Антиохіи за доходы 1000 дворовъ.

⁸⁾ H. de la G. t. IV livr. I p. 241; Брагская ист. Груз. церкви Иоселіани стр. 148—149.

древнюю колыбель Грузинской народности и языка отъ ига мусульманъ. Они постепенно присоединяли области восточной Грузіи къ своему царству одну за другою. Мцхетскіе католикосы оказываютъ имъ содѣйствіе въ дѣлѣ объединенія грузинскихъ племень. Еще до царя Давида В., когда центръ церковной и гражданской жизни Грузіи сталъ утверждаться въ окрестностяхъ Мцхета, католикосъ нижней Иверіи потерялъ естественно свое значеніе независимаго правителя церкви и передалъ добровольно, по велѣнію историческаго хода событій, во имя блага церкви, свои права Мцхетскому католикосу. Существованіе ниже-иверскаго католикоса послѣ этого не являлось дѣломъ исторической необходимости. Однако католикосы нижней Иверіи, послѣ подчиненія Мцхетскому католикосу, оставались въ роли автономныхъ правителей церкви исключительно *Мингрелии*, — а всѣ прочія области западной Грузіи подчинялись въ церковномъ отношеніи Мцхетскому католикосу. Власть царя грузинскаго особенно усилилась при Баграта IV, котораго греческіе историки называютъ *независимымъ правителемъ Иверіи* ⁹⁾... Теряя постепенно прежнюю власть, еще съ конца X вѣка ниже-грузинскіе католикосы или Чкондидели находились въ постоянной отлучкѣ отъ своей епархіи и сопровождали царей грузинскихъ съ крестомъ въ рукахъ во время ихъ походовъ... Георгій и Симеонъ Чкондидели, напр., сопровождали Давида В. Чкондидели назначались воспитателями царевичей ¹⁰⁾. Св. Давида В., напримѣръ, воспитывалъ архіепископъ Георгій Чкондидели, что, въ свою очередь, указываетъ на то, что онъ не жилъ уже въ епархіи своей. Чкондидели во времена Давида В. стояли во главѣ народнаго образованія всей Грузіи и считался третьимъ (послѣ царя и католикоса) лицомъ въ царствѣ. Постепенно происходило „разжиженіе“ власти Чкондидели. Еще при Давидѣ В. Чкондидели носилъ титулъ епископа *Бедійскаго* ¹¹⁾ и *Алавердскаго* ¹²⁾. Цари Грузинскіе всегда имѣли при себѣ Чкондидели въ XI—XII вѣкахъ и относились къ нимъ съ полнымъ уваженіемъ, желая этимъ задобривать ихъ и не давать имъ повода жаловаться на свою судьбу. Въ „Актахъ“ собора уже не упоминается западно-грузинскій католикосъ, чего не могло бы быть, если бы въ то время (въ 1103 г.) онъ представлялъ изъ себя самостоятельнаго главу ниже-иверской

⁹⁾ Никифоръ Врѣнній. Византійскіе историки. Переводъ съ греческаго при С.—Петербургской Дух. Академіи С. П. 1858 г. стр. 51—52. Никифоръ имѣлъ въ виду Баграта IV, на дочери котораго Маріи женился греческій Императоръ Михаилъ VII Дука Н. de la G. t. I p. 329.

¹⁰⁾ Н. de la G. t. I p. 363; Ал. С. Хахановъ. „Мцкемси“ 1891 г. № 24. стр. 4.;

¹¹⁾ Епархіа въ Западной Грузіи.

¹²⁾ Кааедра въ Кахетіи, Н. de la G. t. I. p. 370.

церкви. Наоборотъ, эти „Акты“ ясно доказываютъ, что въ 1103 году вся Иверская церковь имѣла во главѣ *одного ни отъ кою независимаго патріарха*, который носилъ титулъ *патріарха всей Грузіи*. По мнѣнію Броссе, полное объединеніе западной и восточной Грузіи подъ главенствомъ одного патріарха случилось въ царствованіе Давида В.¹³⁾ Въ „актахъ“ сказано, что Давидъ В. „*созвалъ католикосовъ*“, что означаетъ, безъ сомнѣнія, соединеніе въ лицѣ Мцхетскаго католикоса и власти католикоса нижней Иверіи. Множественное число означаетъ здѣсь полноту власти Мцхетскаго католикоса. Такимъ образомъ въ концѣ XI вѣка историческій ходъ событій поставилъ во главѣ Грузинскихъ племень, объединенныхъ подъ скипетромъ одного царя, *трехъ лицъ*, изъ коихъ: *царь* велъ свое происхожденіе изъ западной Грузіи, *католикосъ—патріархъ* происходилъ изъ восточной Грузіи, а *Чкондидели*—объединялъ ихъ дѣятельность и поддерживалъ духъ единенія восточной и западной Грузіи, живя постоянно при нихъ. Эти три лица составляли какъ бы троицу, рѣшавшую судьбу Грузіи и направлявшую ея жизнь по намѣченному пути. Западные Грузины видѣли во главѣ всей Грузіи своего царя, а восточные Грузины во главѣ всей Грузинской церкви своего католикоса,—поводовъ къ обидѣ не могли имѣть ни тѣ, ни другіе.

Въ третьемъ постановленіи сказано, чтобы освященіе престола, алтаря и мѳра, а также чинъ рукоположенія совершались такъ, какъ изложено въ требникахъ св. Георгія Мтацминдели—Святогорца. Помѣстный Соборъ свидѣтельствуеъ о томъ, что въ Грузинской церкви совершались упомянутые обряды, но какъ видно, по другому требнику, очевидно составленному примѣнительно къ уставу и обычаямъ церкви Иерусалимской или частіе—монастыря Св. Саввы Освященнаго. Съ конца X вѣка въ Грузинской церкви *стало усиливаться вліяніе церкви Константинопольской* и ея устава на счетъ вліянія церкви Антиохійской. Афонскій Иверскій монастырь, (основанный въ концѣ X в.) служилъ проводникомъ вліянія Константинопольской церкви въ Грузіи и разсадникомъ просвѣщенія въ послѣдней. Св. Георгій Мтацминдели, подвижникъ Афонской Горы, пользовался въ то время всемірною извѣстностью. Современникъ патріарха Антиохійскаго Петра III, лично съ нимъ знакомый, св. Георгій считается однимъ изъ ревностныхъ дѣятелей въ дѣлѣ дарованія Грузинской церкви полной автокефалии¹⁴⁾. Отды Руисо-Урбчисскаго собора, изъ которыхъ многіе были учениками св. Георгія, прекрасно помнили его свѣтлую личность и заслуги на пользу родной церкви и на соборѣ признали важное значеніе его трудовъ. Къ числу ихъ относится и требникъ, составленный по требникамъ, которые

¹³⁾ H. de la G. t. II livr. II p. 434.

¹⁴⁾ Житіе св. Георгія Мтацминдели Груз. Рай... Сочиненіе это признано профес. Н. Марромъ вполне достовѣрнымъ.

употреблялись въ Константинопольской церкви... Грузинская церковь со времени основанія Аѳонскаго Иверскаго монастыря обращала свои взоры къ церкви Константинопольской, которая пользовалась въ то время благоденствіемъ и считалась церковью передовою. Между тѣмъ церкви Антиохійская и Іерусалимская, стоявшія сперва подъ игомъ арабовъ, а затѣмъ турокъ-сельджуковъ, въ силу тяжелаго своего политическаго положенія, постепенно теряли свое прежнее значеніе. Благодаря этому антохіійскіе патріархи жили съ 70-хъ годовъ XI столѣтія (послѣ Петра III) въ Константинополѣ до 1118 года, когда, по стараніямъ императора Іоанна Комнина, въ Антиохіи поселился православный патріархъ, но послѣдній при существованіи тамъ-же съ конца XI вѣка *латинскаго патріарха* не имѣлъ и тѣни своей прежней власти. Въ такомъ положеніи былъ антохіійскій православный престоль до 1237 года ¹⁵⁾ за время полного расцвѣта политической мощи Грузинскаго народа и его благоденствія (XII в.). Аѳонскіе подвижники изъ Грузинъ, видя упадокъ вліянія антохіійскаго престола, подчинили во второй половинѣ XI в. Грузинскую церковь окончательно вліянію церкви Константинопольской, вводили въ Грузинской церкви ея уставъ и всѣ богослужебные порядки: священныя и богослужебныя книги, переведенныя до X вѣка съ ассирійскаго и еврейскаго языковъ, были или вновь переведены или тщательно исправлены ими по греческому тексту 70 толковниковъ. Въ Константинополѣ получали образованіе лучшіе юноши изъ грузинъ. *Все константинопольское* тогда считалось *передовымъ, прогрессивнымъ*. Вліянію Антиохіи на Воспокъ и въ Грузіи былъ уже окончательно положенъ конецъ. Патріархъ Антиохійскій Петръ III какъ бы предчувствовалъ упадокъ вліянія Антиохійскаго престола на Грузинскую церковь: современныя ему обстоятельства подсказывали это (турки-сельджуки и ихъ фанатизмъ). Онъ даровалъ Грузинской церкви автокефалію, несмотря на свое сильное властолюбіе ¹⁶⁾. Отсюда вполне понятно, что о зависимости церкви Грузинской отъ Антиохійскаго престола въ XI—XIII вѣкахъ и не можетъ быть рѣчи.

На ряду съ упадкомъ Антиохіи замѣчается постепенный ростъ могущества Грузіи въ политическомъ отношеніи въ связи съ преобладаніемъ вліянія Константинопольской церкви на церковь Иверскую, которая отъ нея никогда не зависѣла. Соборъ Руисо-Урбнисскій нигдѣ не упоминаетъ Антиохійскаго патріарха, а только упоминаетъ въ 12 постановленіи по вопросу о перекрещиваніи армянъ, желающихъ присоединиться къ православію, практику антохіійской церкви и то ее ставитъ на одну линію съ другими восточными церквами, не

¹⁵⁾ Труды Кіевской Духовн. Акад. за 1874 г. т. II стр. 419.

¹⁶⁾ Тамъ-же стр. 417.

давая ей никакого преимущества. Что же касается вопроса объ освященіи мѣра, то, какъ видно изъ 3-го постановленія, оно освящалось въ Грузіи до собора ¹⁷⁾, но только по другому требнику. Отцы собора хотятъ въ цѣркви Грузинской во всемъ водворить окончательно порядки церкви Константинопольской, которая—кстати сказать—къ тому времени и считалась церковью передовою какъ церковь столицы Византійской имперіи, тогдашней защитницы судебъ православія на Востокѣ. Отцы собора поэтому то вспомнили св. отца Георгія Мтацминдели, великаго учителя и ревностнаго поборника Константинопольскаго и аеонскаго вліянія въ Грузіи (+1067 г.), и узаконили богослужебные порядки, введенные этимъ подвижникомъ. Новые требники святого Георгія были одобрены авторитетнымъ голосомъ собора и стали употребляться свободно въ церкви Грузинской послѣ этого собора.

Такимъ образомъ Руисо-Урбнискій соборъ созванъ былъ въ 1103 году послѣ дарованія Грузинской церкви полной автокефаліи (въ 1053 году). Это соборъ свободной и независимой церкви. Отцы собора окрылялись мыслью о важномъ значеніи его постановленій для обновленія религіозно-нравственной жизни грузинскаго народа, или говоря словами „актовъ“ собора „*для расцвѣта внутреннихъ добротъ души, которая такъ-же безконечна, какъ безконеченъ Богъ*“ ¹⁸⁾. Голосъ дѣятелей собора звучитъ свободно и по всему видно, что они признаютъ *на небо Бога*, на землѣ *двухъ владыкъ*: владыку плотицаря Давида В. и владыку души—католикоса Іоанна, патріарха всей Грузіи, подобнаго, по словамъ „актовъ“, кротостью духа Моисею и Самуилу, печальнику народа“ ¹⁹⁾.

Ил. Перадзе.

¹⁷⁾ Православи. Собесѣдникъ за январь мѣсяцъ 1905 г. Путешествіе Антіох. патр. Макарія.

¹⁸⁾ Хроника Ѳ. Жорданія. Часть II стр. 61.

¹⁹⁾ Тамъ-же стр. 62.

ქართული განყოფილება

მართლაც ესაჭიროება ეკლესიას რეფორმები.

1500 წელიწადია მას შემდეგ, რაც საქართველომ მიიღო ქრისტიანობა. ამ ხნის განმავლობაში მას არც ერთხელ არ გამოუცხადებია უკმაყოფილება საეკლესიო წეს-წყობილების შესახებ. ამ ბოლო დროს-კი ყველა შეგნებული მღვდელი და ერის კაცი ერთხმად თხოულობს ეკლესიაში ცვლილების შემოღებას. ამასვე თხოულობს მთელი რუსეთი. შემთხვევითი მოვლენით უნდა აიხსნას ეს გარემოება, თუ ეკლესიას მართლა ესაჭიროება რეფორმები? ამ საკითხზე უტყუარი და მიუდგომელი პასუხის მისაცემად, საჭიროა განვიხილოთ ბერძენების შეხედულება სარწმუნოება—ზნეობრივ საკითხების შესახებ.*).

ბერძენები, როგორც ძველად, ისე ქრისტიანობის მიღების დროს, იყვნენ თეორეტიკ-მეტაფიზიკოსები. მათთვის თითოეული კითხვა იყო საინტერესო იმდენად, რამდენადაც ქონდა ფილოსოფიური ხასიათი. ქრისტიანობასაც შეხედეს ფილოსოფიურის თვალით. მართალია, შეიმუშავეს ქრისტიანული ღვთისმეტყველება, მაგრამ თეორიულის, დოღმატიურის მხრივ; საგნის პრაქტიკული მხარე-კი დატოვეს უყურადღებოდ. თუმცა აღმოსავლეთში აღრე დაიწყო ბერობა (განდევილობა), მაგრამ ამით სრულიადაც არ სწყდება კითხვა: როგორ უნდა მოეწყოს კაცის ცხოვრება, რომ ის იქცეოდეს სახარების თანახმად?

ძველი თეორეტიკოსი ბერძენი ბიზანტიის ხანაში გარდაიქცა ღვთის ასკეტად (განდევილად—ბერად). თუ პირველი დაყენებულს პრაქტიკულს საკითხზე იძლეოდა დოღმატიურ პასუხს, მეორე მას თავიდან იცილებდა შემდეგი პასუხით: „როგორც გინდათ, ისე გადაწყვიტეთ თქვენი ცხოვრების საკითხები, მე-კი თავს განებებთ და მივალ შორს, უდაბნოში; რომ აღარ დაგინახოთ, მოვეფარები კლდეებს და მაღალ კედლებს; მივალ ლოცვის და აზროვნებისთვის; ცხოვრების ტანჯვა-წუხილს კი გიტოვებთ თქვენ“.

ქრისტიანობა ბიზანტიელთ გარდააქციეს სარწმუნოებად, ცხოვრების პრაქტიკული იდეალები-კი არ შეამუშავეს. ყოველი კითხვისთვის, რაც გინდ

*) ჩვენ ვსარგებლობთ ვინმე მღვდლის სტატიით „Частыри и Пасмы“, იხ. „Южная Записки“ № 49.

რთული და დახლართული ყოფილიყო, ქონდათ მომზადებული ერთი პასუხი: „უარ ჰყავ შენი თავი“; და იმას, შეეძლო თუ არა ვისმეს უარის თქმა თავის თავზე, არ დაგიდევდნენ.

ბიზანტიელებს აზრით, კაცის სული ძლიერია, მუდამ შეუძლია დასძლიოს ცოდვა და იხსნას თავი; კაცს არ სურს სახარების თანახმად ცხოვრება და სულიერად იღუპება. დამნაშავე აქ თითონვეა.

ასეთივე სწავლა ბიზანტიელთა გადმოიტანეს ქალაქ-სოფლებში და ამიერქვეყანა გარდააქციეს მონასტრად.

1) ერის კაცთათვის ღვთისმსახურება სრულდებოდა იმავე წესით, რა წესითაც ბერებისთვის. აქ არ იყო მიღებული მხედველობაში ღრა, რომელსაც უკანასკნელთათვის, როგორც თავისუფალთათვის სხეულის მიმიე შრომისაგან, ნაკლები მნიშვნელობა აქვს, ვიდრე პირველთათვის. ქალაქ-სოფლების ეკლესიებში კითხულობდნენ იმავე წიგნებს, რა წიგნებსაც მონასტრებში. ამ წიგნებში ბიზანტიელმა ბერებმა მოათავსეს თავიანთის ცხოვრების შესაფერი ლოცვები. ხალხისთვის ეს ლოცვები გაუგებარია, რადგანაც არ ეხება მის არსებითს საჭიროებას და ინტერესებს.

2. ბიზანტიელმა მასწავლებლებმა შემოიღეს ხალხისთვის იგივე მარხვები, რომელიც ბერებისთვის დააწესეს. მათ არ მიიღეს მხედველობაში, რომ ერის კაცის და ბერის სხეულისა და სულის ცხოვრების პირობები ერთმანეთისაგან განსხვავდება. პირველმა, როგორც მშრომელმა ელემენტმა, უნდა მიიღოს იმ თვისების და იმდენი საკმელი, რომ შეიძინოს რაც შეიძლება მეტი სხეულის ძალა; ბერებს-კი, როგორც თავისუფალთ სხეულის შრომიდან, შეუძლიანთ პურით და მწვანილითაც ისაზრდოვონ. არა ზღაპარია, არამედ ქეშმარიტებაა, რომ განდგილები გამოკვებულან ბალახის ძირებით და სისუსტე-კი არ უგრძნიათ. ხორცი გამადვილებელია სხეულისა, აღმძვრელია ვნებათა. ამისთვის ადვილი წარმოსადგენია, რათა საჭირო ბერებისთვის მარხულობა. ხალხს-კი ნაბრძანები აქვს უფლისაგან: „ალორძინდით და გამირავლდით.“-ო

3. ბიზანტიელთა დაუწესეს ხალხს იგივე უქმეები, რომელნიც ბერებს. უკანასკნელთათვის ღღესასწაულს აქვს ის მნიშვნელობა, რომ აძლევს ახალ ტემას ხედვითი აზროვნებისთვის, რაიცა უმთავრესი საქმეა მათს ცხოვრებაში და მეორე ხარისხოვანი ხალხისაში. ბერებისთვის ახალი უქმე ადვილი მისაღებია, რადგანაც არ არღვევს მათის ცხოვრების მიმდინარეობას, მხოლოდ შეაქვს მცირეოდენი ცვლილება საეკლესიო წესებში და მონასტრის ტრაპეზში; ხალხის ცხოვრებაში-კი უქმეები იწვევს ნივთიერს (ეკონომიურს) დაბრკოლებას, აჩვენებს სიზარმაცეს და ფუქ-ღროების ტარებას.

აი ასეთი ბეჭდით გადმოვიდა და ვრცელდებოდა საქართველოში (რუსეთშიაც) ქრისტიანობა. ბიზანტიელნი გვეუბნებოდნენ: „წეს-რიგი ქრისტიან-

ნულის სარწმუნოებისა' ჩვენ მიერ სავსებითაა შემუშავებული და დამთავრებული. ყოველივე იმას, რის ცოდნაც საქიროა, იპოვით ჩვენს მამათა და ეკლესიის მასწავლებელთა თხზულებებში; იკითხეთ ესენი და სხვა ნურაფერზე იფიქრებთ; თუ მოგივდეთ აზრად რომლისამე საგნის შესახებ საუბარი ანუ წერა, მასალა ჩვენგან აიღეთ, წაგვაძეთ სიტყვიერების მშვენიერებაში, თქვენგნით-კი ნურას მიუმატებთ, ახალ აზრს ნუ შეიტანთ, ეს დიდი ცოდვაა.* ქართველებმა (რუსებმაც) დაუჯერეს მედიდურს ბიზანტიელებს და მათი სიტყვები დოჯმისავით მიიღეს. ლოცვა და ხედვითი აზროვნობა საქართველოში მიღებული იყო ცხოვრების იდეალებად და ჩვენი წინაპარნი შეუდგნენ ამ იდეალების სამსახურს; მრავალთ შესწყვიტეს კავშირი მახლობელ ნათესავებთან და ზოგნი უცხო ქვეყნებში გადახვეწნენ, ზოგი-კი ადგილობრივ ტყე-კლდე-მთა-უღდანოებში მიიმალნენ. ქართველებმა წაბაძეს ბიზანტიელთ არა თუ მარტო საღვთისმეტყველო საგნებში, არამედ ხუროთ-მოდღვრებაშიაც; როგორც პირველის, ისე მეორის ნიმუშები მრავალია ჩვენში და თუ არ მტერი, მათი რაცხვი უფრო მომეტებული იქნებოდა.

თითქმის მთელი საქართველო გარდაქცეული იყო მონასტრად; მეფე, თავადი, მღვდელი, ერთი სიტყვით, ყველანი ბერულს ცხოვრებას შეუდგნენ. ბერული იდეალების გატარება მით უმეტეს იყო ადვილი, რომ საქართველოს ეკლესიას მწყისდნენ ბერი მღვდელმთავრები, წინააღმდეგ მოციქულების სწავლისა და საეკლესიო კანონებისა. მღვდელმთავრები ცდილობდნენ მიეცათ მღვდელთა ცხოვრებისთვის და უკანასკნელთ ხალხის ცხოვრებისთვის ასკეტიური (ბერული) მიმართულება. ამ სურვილის განხორციელება არ იყო ძნელი, რადგანაც თეთრ სამღვდელოებას გავლილი ჰქონდა იგივე უსისოცხო, თეორიული, მონასტრის კანონებზე დაფუძნებული სკოლა. მაგრამ ცხოვრება თეორიაზე უძლიერესია. მან შეაცვლევინა კაცობრიობას შეხედულება. მას, რასაც რამდენიმე წლის წინათ ქონდა აზრი, დღეს დაეკარგა ყოველი მნიშვნელობა. უწინ ხალხს აკმაყოფილებდა თეორიული ცოდნა, დღეს-კი ახალმა ისტორიამ წამოაყენა ისეთი მოთხოვნებიანი, რომელნიც სრულიად ეწინააღმდეგებიან მონასტრულ წესწყობილებას. მონასტერი იცქირება უკან, ამჟამად წარსულით, ცხოვრება-კი წინ სვლას თხოვლობს; მონასტერი ეალერსება უსულ-გულო, გაქვავებულ საგნებს, ცხოვრება-კი აყენებს ახალ პრაქტიკულ საკითხებს. და ჩვენმა ეკლესიამაც, თუ არ სურს დაჰკარგოს საამქვეყნო მნიშვნელობა, უნდა შეიცვალოს, გაახლდეს სამოსელი აწინდელი დროის მოთხოვნებისა და ქართველი ერის მოქალაქობრივი და კულტურული მომწიფების თანახმად.

სინიღისისა და ეკლესიის თავისუფლება გიჯანსიის ი მ პ ე რ ი ა შ ი

შესავალი.

კაცობრიული პრინციპი სინიღისის თავისუფლებისა, საზოგადოთ, და ქრისტიანობრივი მოძღვრების დედა-აზრი, კერძოთ, მოითხოვს, რათა სრულის სისწორით იქნეს მოხაზული ის უფლებბრივი საზღვარი, რომელსაც არ უნდა გადაშორდეს თავის მოქმედებაში არც ეკლესია სახელმწიფოსაკენ და არც სახელმწიფო ეკლესიისაკენ. ეკლესია წარმოადგენს თვით-არსსა და სახელმწიფოსაგან დამოუკიდებელს სარწმუნოებრივს საზოგადოებას. აგრეთვე სახელმწიფო წარმოადგენს თვით-არსსა და ეკლესიისაგან დამოუკიდებელს პოლიტიკურს ორგანიზმს. პირველი არა ჰვავს უკანასკნელს არც მიზნით, არც წყობილებით და არც იარაღით. უკანასკნელი განსხვავდება პირველისაგან როგორც მიზნით, ისე წყობილებით და იარაღით. და აი, სწორეთ ამ სხვადასხვაობით აიხსნება ის გარემოება, რომ ეს ორი უზღუდესი ორგანიზმი, ეკლესია და სახელმწიფო, ერთიმეორის გვერდით არსებობს, თვითეული მათგანი თავთავის სფეროში დამოუკიდებლათ მოქმედობს და არც ერთს არ შეუძლია, სხვის სფეროში კანონიერი განკარგულება მოახდინოს. აქ ფუნქციონათა და უფლებათა სრული განცალკევებაა. აქ უფლებათა აღრევა არ შეიძლება, ისე როგორც არ შეიძლება არც მიზანთა და საშუალებათა აღრევა¹⁾

ასეთია იდეალური ურთიერთობა ეკლესიისა და სახელმწიფოს შორის. მაგრამ ეს იმას კი არ ნიშნავს, ვითომც სახელმწიფოს უფლება არა ჰქონდეს, ეკლესიას რაიმე განსაზღვრულს ურთიერთობაში ჩაუდგეს, მასთან მტკიცეთ გადაჭრილი განწყობილება დაიჭიროს.

არ უნდა დავივიწყოთ, რომ როგორც ეკლესიას, ისე სახელმწიფოს ერთსა და იმავე ადამიანთან აქვს საქმე. ერთი შეეხება მას როგორც რელიგიოზურს და მეორეობრივ პიროვნებას, მეორე კი—როგორც სამოქალაქო და პოლიტიკურს არსებას. მაგრამ როგორც ზოფიტიკურ-მთქაქაბრივი მხარე, ისე სარწმუნოებრივ-ზნეობრივი თვისებანი,—ეს ხომ ორი სხვადასხვა მხარეა

¹⁾ უფრო ვრცლათ იხ. ჩვენი წერილი—„სინიღისისა და ეკლესიის თავისუფლება“ („საქ. საექსარბ. სასულ. მოამბე“-ში. 1906 წ. № № 1—2).

ერთისა და იმავე ცოცხალი არსებისა, ამითი მატარებელი ხომ ერთი და იგივე აღამიანია. აქედან თავისთავათ გამომდინარებს შემდეგი აუცილებელი მოვლენა: როცა რომლისაზე სახელმწიფოს ქვეშევრდომი ეკლესიის წევრი ხდება, იგი ამის ძალით სრულებითაც ვალდებული არაა თავისი ოჯახი დაუტოვოს, თავისი საზოგადოება ანუ ხალხი და ხელობა უარ-ჰყოს, თავისი სახელმწიფოებრივი დამოკიდებულებანი უკუ-აგდოს. ქრისტიანი მონათვლის შემდეგაც იმავე ოჯახისა, ერისა და სახელმწიფოს წევრი რჩება, რომელსაც მონათვლამდე ეკუთვნოდა.—მართალია, თავისი მიზნით ეკლესია „აწა ამის სოფლისაგან აწა“, მაგრამ იგი მაინც ამ ქვეყნად აჩვენებს; მას არა აქვს სახელმწიფო ტერიტორიისაგან განშორებული ტერიტორია, არამედ იძულებულია იმავე სახელმწიფოთა საზღვრებ შორის იაჩვენოს და ამ ქვეყნაურ დაწესებულებებთან შეზღუდვას იქნის.

მეორე მხრით, თავისი მიზნის მისაღწევად ეკლესიას აუცილებლათ სპირიტუალური: თავისუფლება სიტყვისა და ქადაგების, ხელშეუხებლობა საღვთისმსახურო და საორგანიზაციო კრებების, აგება, შემკობა და შენახვა სამლოცველო შენობების, უზრუნველ-ყოფა საეკლესიო იერარქიის ანუ სამღვდელთა, რასაც, რასაკვირველია, ნივთიერი საშუალებანი ანუ ქონება სჭირია. ხოლო ეს ისეთი პირობებია, რომელნიც ეკლესიას ერთგვარ კორპორატიულ დაწესებულებად ჰხდის, სახელმწიფოში კარგმანათი უფლებათა მოპოვებას აიძულებს. ამ მხრივ ეკლესიას არ შეუძლია, სახელმწიფოს გვერდი აუაროს, მის იურისდიქციასთან საქმე არ დაიჭიროს. სახელმწიფოსათვის საჭიროა იცოდეს, თუ რა კორპორაციაა ეს კორპორაცია, როგორია მისი მიზანი? შესაძლოა, თუ არა, სახელმწიფოს ქვეშაირი ინტერესთა დაურღვევლათ, ამ კორპორაციას ნება დაერთოს, შესაძლოა თუ არა—მას კორპორატიულ-ქონებრივი უფლებანი მიეცეს და სხვა.

აქ იწყება უფლებრივი დამოკიდებულებანი ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის, მაგრამ იმავე მუხლში ედება საზღვარი აღნიშნულ დამოკიდებულებათა საზღვარს. ეკლესია დამოკიდებულებათა უფლება სახელმწიფო კანონმდებლობას მხოლოდ როგორც კერძო ძმობა ანუ კავშირი, და სახელმწიფოს უფლება აქვს შეეხოს მას, მხოლოდ როგორც კერძო კავშირს ანუ საზოგადოებას. ამას იქით სახელმწიფო ვერ გადაშორდება, უკეთეს სურს კანონიერ ნიადაგზე დარჩეს. სახელმწიფოს, სახელმწიფოს შეუძლია, ეკლესია ნებადართულ საზოგადოებად აღიაროს, შეუძლია რამდენიმე მფარველობაც გაუწიოს; მაგრამ, როგორი ურთიერთობაც გინდა ჰქონდეს ეკლესიასთან, სახელმწიფოს უფლება არა აქვს, ამ კორპორაციას წეს-წყობილება შეუცვალოს, მის შინაგანს გამგეობას, კანონმდებლობასა და სამართალს დარაჯი მიუჩინოს, მის სწავლამოძღვრებაში ცვლილება რამ შეიტანოს, მისი ქონებრივი უფლებანი, თვით ეკლესიის დაუკითხავათ, ძირიანათ შეატრიალოს, შეზღუდოს

ანუ გააუქმოს და სხვა²⁾. სახელმწიფო ვალდებულია, მხოლოდ უზრუნველყოს ეკლესიის წევრთა ნამდვილი სარწმუნოებრივი თავისუფლება და საეკლესიო დაწესებულებათა ხელშეუხებლობა ეკლესიის გარეშე მდგომ პირთა და დაწესებულებათაგან; ამაზე მეტი სახელმწიფოს არც მოეთხოვება და არც ეუფლება. ეკლესია არ უნდა დააბრმავოს საერო მთავრობის მხრივ კეთილმა განწყობილებამ; იგი მუდამ უნდა სცდილობდეს ეს კეთილ-განწყობილება ზომას არ გადაიჭარბოს; მას ყოველთვის უნდა ახსოვდეს, რომ ეკლესიაში როგორც წევრად შემოსვლა, ისე მართვა-გამგეობა და სწავლა-მოდღერება, ყველაფერი გულწრფელ ქრისტიანულ სიყვარულსა და თავისუფალ რწმენაზე უნდა იყოს დამყარებული, ყველაფერი წმინდა ზნეობრივი მოტივებისაგან უნდა გამომდინარებდეს. ამის გამო ეკლესია უნდა ერიდოს სახელმწიფოსაგან ან კერძო გავლენიან პირთაგან იმნაირი პრივილეგიებისა და დახმარების მიღებას, რომელიც მის წევრთა და იერარქიის მოქმედებას ამ წმინდა ზნეობრივ და სარწმუნოებრივს ხასიათს დაუქარგავს.

ვთქვათ, რომელმამე სახელმწიფომ ქრისტიანობა ნებადართულ სარწმუნოებად აღიარა. გავიდა რამდენიმე ხანი და სახელმწიფომ ამ სარწმუნოებას მფარველობა დაუწყო. თუ ეს მფარველობა მხოლოდ გარეშე მტერთა შემოსევისაგან დაცვაში გამოიხატება, მაშინ, რასაკვირველია, ქრისტიანობა სრულიადაც არაფერს დაჰკარგავს. მაგრამ წარმოვიდგინოთ, რომ ქრისტიანები უბრალო მფარველობას არ დასჯერდნენ და სახელმწიფოს მოსთხოვეს, რათა მან აქტიური მონაწილეობა მიიღოს ქრისტიანობის გავრცელებაში, სხვა რჯულის მიმდევარ ქვეშევრდომებს ძალა დაატანოს ან პოლიტიკური და ქონებრივი უპირატესობანი აღუთქვას მათ, უკეთუ იგინი ქრისტიანობას მიიღებენ. ვთქვათ, ეს თხოვნა სახელმწიფომაც შეწყენარა და ახალი სარწმუნოების მიმდევართ დაუწყო სხვადასხვა პრივილეგიების ბოძება, სამსახურში იგინი უფრო წინ დააყენა, მათ მოძღვრებსა და მასწავლებლებს ხაზინიდან ჯამაგირები დაუნიშნა, ხოლო მათი სამლოცველო სახლები სახელმწიფო ხარჯით შეამკო ან აღაშენა და სხვა. რა თქმა უნდა, ბევრი ქვეშევრდომი ქრისტიანობაზე გადმოვა, მაგრამ როგორი იქნება ეს გადმოსვლა? რა ზნეობრივი ღირსებისანი იქნებიან ის პირნი, რომელნიც ახლა ამ სარწმუნოებისაკენ გამოსწევენ? უთქველია, ქრისტიანობისაკენ ბევრი ისეთი ელემენტი გამოეშურება, რომელსაც აღარც ძველი სარწმუნოება მიაჩნია და ახლისკენ კი მხოლოდ პოლიტიკური პრივილეგიები და ქონებრივი სარგებლობა იზიდავს. ცხადია, ესევე ბედი ეწევა ქრისტეს მიმდევარ სამღვდლოებასაც; იერარქიული ადგილების დაჭერას ეკლესიაში ბევრნი ისეთი პირნი მოისურვენ.

²⁾ უფრო ვრცლათ იხ. И. Бердниковъ—Госуд. полож. рел. въ римско-византійской имперіи. т. I. Казань. 1881 г., стр. 505—508 и 565—566.

ბენ, რომელთაც ხშირათ პატივ-მოყვარეობა და ქაწიერებ-პოლიტიკური ან-გარიშები ამოძრავებსთ. რალა სალაპარაკოა, რომ ამ შემთხვევაში ეკლესია ბევრს ვერაფერს მოიგებს, პირიქით მისი საქმე დაცემის გზას დაადგება, მის წევრთა ზნეობრივ-სარწმუნოებრივი დონე შესამჩნევად დაიწვეს; მისი ხელ-მძღვანელი იერარქია საერო მთავრობის ყურმოქრილ მონად და პატივ-მო-ყვარე მატერიალისტთა ბრბოდ გადაიქცევა.—კიდევ უფრო ცუდს მდგომა-რეობაში ჩავარდება ეკლესია და კერძოთ მისი იერარქია, უკეთუ ამ უკანა-სკენელს სახელმწიფო რომლისამე სამოქალაქო ხელის-უფლებით დატვირთავს, საერო ადმინისტრაციული უფლებებით შემოსავს, რადკან ამ შემთხვევაში სა-ეკლესიო იერარქია საერო მთავრობაზე დამოკიდებული გახდება, მის წინა-შე პასუხის მგებელი შეიქმნება, რისგამოც საერო მთავრობას ყოველთვის ექნება საბუთი სამღვდელო პირთა არჩევნებში ჩაერიოს, მორწმუნეთა მიერ არჩეული კანდიდატი არ დაამტკიცოს, მათთვის სასარგებლოსა და მოსაწონ მღვდელს ანუ მღვდელმთავარს რაიმე სამოქალაქო-ადმინისტრაციული ხრიკი მოსდვას და სამსახურიდან გადააყენოს ან გადაასახლოს და სხვა. ერთი სი-ტყვიით, აქ სამღვდლოება გახდება არა მარტო მონა საერო მთავრობისა, არამედ მისი პოლიტიკური მისწრაფებების პირდაპირი იარაღიც, გაბა-ტონებულ კლასთა ინტერესების დამცველი და ცხოვრებაში გამტარებე-ლი წოდება. და ეს ხომ პირდაპირი უარის-ყოფა იქნება იმ დიდებული პრინციპისა, რომელიც ქრისტიანობამ აქცნა ქვეყანას, როდესაც ერთხელ და საუკუნოთ აღიარა სრული განცალკევება სარწმუნოებისა და პოლიტი-კისა, სახელმწიფოსი და ეკლესიისა.

ყოფლისავე ზემო თქმულიდან, ვგონებთ, საკმაოთ გამოიკვია, თუ რაში უნდა მდგომარეობდეს და რა საზღვარს არ უნდა გადაშორდეს მფარველობი-თა განწყობილება სახელმწიფოსი ეკლესიასთან, რას უნდა აძლევდეს პირველი უკანასკნელს და რას უნდა სჯერდებოდეს უკანასკნელი პირველისაგან: სა-სხელმწიფო ვადადებულია მხოლოდ უზრუნველ-ჭყოლს ეკლესიის წევრთა ნამდვილი სა-რწმუნოებრივო თავისუფლება და საეკლესიო დაწესებულებათა ხელ-შეუხებლობა ეკლე-სიის გარეშე მდგომ პირთა და დაწესებულებათაგან; ამაზე მეტი სასხელმწიფოს არც ეუფლება და არც მოეთხოვება. ეს უნდა ითქვას საზოგადოთ ყოველგვარ სა-ხელმწიფოზე, განსაკუთრებით კი იმ სახელმწიფოებზე, რომელნიც თავის თავს ქრისტიანობის მომხრედ აღიარებენ.

სახელმწიფოთა სწორეთ ამ ჯგუფს ეკუთვნის ბიზანტიის იმპერია, ჩვენს წყაროებში „საბერძნეთად“ წოდებული, რომელმაც თითქმის 11¹/₂ საუკუ-ნის განმავლობაში (313—1453 წწ.) ატარა ქრისტიანობის დროშა აფრიკა-ევროპის აღმოსავლეთ ნაწილსა და წინა აზიაში, სანამ მის ნაოხარზე საბო-ლოოთ არ დამკვიდრდა მაჰმადიანთა სახელმწიფო—ოსმალეთი. ბიზანტიიდან

მივიღეთ ქრისტიანობა ჩვენ, ქართველებმა (323—326 წელს³); იქიდანვე მიიღო აღნიშნული სარწმუნოება რუსეთმაც (988 წს), რომლის ხელშიაც დღეს ვიმყოფებით. როგორც რუსეთი, ისე საქართველო დიდხანს იმყოფებოდა ბიზანტიის კულტურულ გავლენის ქვეშ; კერძოთ, მოსკოვის მონარქები და პეტერბურგის იმპერატორები თავის თავს ყოველთვის ისე უცქეროდნენ, როგორც ბიზანტიის იმპერატორთა მემკვიდრეებს. და მუდამყამ სცდილობდნენ თავისი ურთიერთობა ეკლესიასთან იმავე წესით მოეწყოთ, როგორც ბიზანტიის იმპერიაში იყო მოწყობილი. დღესაც რუსის ზოგიერთი კანონისტიები ყოველ ღონეს ხმარობენ, რუსეთის ეკლესიის აწ არსებულს ანორმალურს სახელმწიფოებრივს მდგომარეობას ბიზანტიის იმპერატორთა კანონმდებლობასა და პრაქტიკაში მოუბოჲან გასამართლებელი საფუძველი, თუმცა, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ეს გამართლება მეტად ცალმხრივია და ზოგიერთ შემთხვევაში ბერძნულისა და ლათინური ტექსტის ტენდენციურ თარგმანზეა დამყარებული. მაშასადამე, თუ გვსურს, ჩვენი ეკლესიის წარსულისა და აწმყო სახელმწიფოებრივ მდგომარეობის ნამდვილი ფასი შევიგნოთ, აუცილებლათ საქიროა გავიცნოთ, თუ როგორის კანონებათ იყო უზრუნველ-ყოფილი და როგორი სახით ხორციელდებოდა პრაქტიკულათ სინოდისისა და ეკლესიის თავისუფლება ბიზანტიის იმპერიაში. ესევე მიმოხილვა შეგვაგებინებს, თუ როგორს შეტყობებს უნდა მოჲრადოს შემდეგში ჩვენი ეკლესია სახელმწიფოსთან ურთიერთობის მოწესრიგების დროს.

რომ შრომა მეტისმეტათ არ გაგვიგრძელდეს, მკითხველის ყურადღებას მივაქცევთ შემდეგს ექვს უმთავრეს საკითხს:

I—როგორ უცქეროდნენ ბიზანტიის იმპერატორები ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობას?

II—როგორ სწარმოებდა ბიზანტიაში ქრისტიანობის გავრცელება?

III—იყო თუ არა ეკლესია თავისუფალი თავის კანონმდებლობაში?

IV—იყო თუ არა ეკლესია თავისუფალი სასულიერო სამართალში?

V—რა პრივილეგიებით სარგებლობდა ბიზანტიაში საეკლესიო იერარქია და როგორის წესით სწარმოებდა მისი წევრების არჩევა?

VI—დასასრულ, როგორი იყო ეკლესიის ქონებრივი უფლებანი და რამდენათ იყო თავისუფალი ეკლესია თავის ქონებათა მართვა-გამგებობაში?

პირველ საკითხს აზრად აქვს, გამოარკვიოს ბიზანტიის იმპერატორთა თეოკრეტიული შესჯდულება ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობაზე. დანარჩენი საკითხები კი იმავე იმპერატორთა პრაქტიკულს მოღვაწეობას შეეხება; სახელდობრ მათ აქვთ აზრად გაარკვიონ, თუ რამდენათ შესძლეს ბიზანტიის იმპერატორებმა პრაქტიკულათ განხორციელება იმ პრინციპისა, რომელსაც თეორიაში აღიარებდნენ. ვეცდებით უმეტესათ ფაქტების ენით ვილაპარაკოთ.

³ ამ საკანზე იხ. ჩვენი შრომა: «საქართველოს ეკლესია და მისი დასაწყისი» (შობა-მბე) 1905 წ. № IV, გვ. 1—24).

I

თ მ რ ი ა .

313 წელი ფრიად შესანიშნავი წელიწადი იყო ქრისტიანობის ცხოვრებაში. ამ წელს პირველათ აღიარა რომის იმპერიამ ქრისტიანთა სარწმუნოების სრული თავისუფლება. იმპერატორმა კონსტანტინემ და მისმა თანამმართველმა (და სიძემ) ლიცინიმ ჩრდილო იტალიის ქალაქს მედიოლანში გამოსცეს ედიქტი, რომლის ძალითაც რომის ყველა ქვეშევრდომს მიეცა უფლება, ის სარწმუნოება მიეღო, რომელიც სურდა („Liberam potestatem sequendi religionem, quam quisque voluisset“).

ამავე მაგალითს მიბაძა მეორე წელს (314) ლიცინის თანამმართველმა მაქსიმინემაც; ხოლო როცა კონსტანტინე-იმპერატორი ამ ორთავე მოქიშპეთაგან საბოლოოთ განთავისუფლდა (323 წ.) და მთელის იმპერიის დამოუკიდებელი გამგე შეიქმნა, მან განმეორებით დაამტკიცა მედიოლანის ედიქტი და სამუდამოთ ადრადღა სარწმუნოების გულისთვის ვისიმე შევიწროება და შეწუხება.

ამგვარათ 313—323 წლებს შორის საბოლოოთ გაიმარჯვა სინიღისის თავისუფლების დიდებულმა პრინციპმა რომის იმპერიაში: ოფიციალურათ იგი დაკანონებულ იქმნა იმპერატორების ედიქტებით, რომლებშიაც პირველათ წარმოითქვა საერო მთავრობის პრინციპიალური შეხედულება საზოგადოთ სარწმუნოების და სახელმწიფოს ურთიერთობაზე. ეს შეხედულება იყო—სარწმუნოებათა სრული თავისუფლება. მართალია, კონსტანტინე—იმპერატორი და მისი მემკვიდრეებიც კვლავ ატარებდენ ძველ წარმართულ საიმპერატორო ტიტულს—Pontifex maximus (=„უდიდესი მღვდელ-მთავარი“); მაგრამ, რამდენათაც საქმე საქრისტიანო სარწმუნოებასა და ეკლესიას შეეხებოდა, იმპერატორი ძლიერ ფრთხილათ იქცეოდა, ისეთი რამ არ მოემოქმედებია, რაც მის უფლებას აღემატებოდა. მაგალითად, როცა მწვალებელ—დონატისტებმა იმპ. კონსტანტინეს ეპისკოპოსებზე საჩივრებით თავი მოაბეზრეს, იმპერატორმა შემდეგი გულის—წყრომით დაახასიათა ამ მწვალებლების ურიგო საქციელი; „რა თავხედობაა!.. რა უნდათ ჩემგან ამ აღამიანებს? იგინი ნამდვილი სატანის იარაღნი არიან: ჩემგან სამართალს თხოულობენ, ჩემგან, რომელსაც თვათან მომუდის ქრისტესაგან გასმართლება. იგინი ჩემთან საჩივრით მოდიან, თითქოს საქმე სამოქალაქო ცხოვრებას შეეხებოდეს; ციურ საგნებს საქვეყნო საქმეებად აქცევენ“ და სხვა.⁴⁾

ამასობაში მოაწია კონსტანტინეს მეფობის ოცმა წელმა (326 წელს),

⁴⁾ Арх. Иоаннь.—О свободѣ совѣсти (—, Xp. Чтеніе“ за 1864 г. ч. III, стр. 286—241).

და იმპერატორმა ამ შემთხვევისა გამო ნიკეაში მყოფ ეპისკოპოსებს სამაგალითო წვეულება გამართა. აი, ამ ნადიმის დროს იხმარა მან ის ორ-აზროვანი ფრაზა, რომელზედაც დღეს ზოგიერთი ისტორიკოსები ოცნებობენ მთელი სახელმწიფოებრივ და საეკლესიო ურთიერთობათა სისტემა ააშენონ. აი ეს ფრაზა: „თქვენ ხართ, — მიმარმა კონსტანტინებ იქ მყოფ მამებს, — შინაგნათ მათ ზედა ეკლესიისათა, ხოლო მე გარეგანთა ზედა ღვთისა მიერ დადგენილი ეპისკოპოსი“, ე. ი. გამოდის, ვითომც იმპერატორს თავისთავისათვის ეპისკოპოსი ეწოდებოდა. ცხადია, იმპერატორი თავისთავს „ეპისკოპოსად“ ჰხადის, მაგრამ არ უნდა დაივიწყოთ, რომ სიტყვა „ეპისკოპოსი“ ბურძნულენაში „ზედამხედველს“ ნიშნავს და იმ დროს, რომელსაც აღნიშნული ეპისკოპოსი ეკუთვნის, საერო მთავრობას ჯერ კიდევ გარკვეული არ ჰქონდა ამ სიტყვის სპეციალური მნიშვნელობა („მღვდელმთავრის“ აზრით). მეორე მხრით, ყურადღება უნდა მიექცეს იმ გარემოებასაც, რომ იმპერატორი ამ ფრაზაში თავის-თავს უწოდს ისეთს „ეპისკოპოსად“ (ზედამხედველად), რომელიც დადგენილია ღვთისაგან „გარეგანთა ზედა ეკლესიისათა“, ე. ი. იმ პირებსა და საქმეებზე, რომელნიც ეკლესიის გარეშე იმყოფებიან. ხოლო იმ დროს ეკლესიის გარეთ იყვენ ყველა წარმართები და მათი სარწმუნოებრივი საქმეები: უქვევლია, რომის იმპერატორს, რომელიც მაშინ კიდევ ატარებდა „Pontifex maximus“-ის ტიტულს, სრული საბუთი ჰქონდა თავისთავისათვის ეკლესიის გარეშე მდგომ პირთა და სარწმუნოებრივ საქმეთა „ზედამხედველი“ („ეპისკოპოსი“) ეწოდებია, სწორეთ ისე, როგორც მისი სტუმრებიც ეკლესიაში მყოფ პირთა და საეკლესიო საქმეთა „ზედამხედველებად“ („ეპისკოპოსებად“) იწოდებოდნენ.⁵⁾ ცხადია, გულუბნეს მასპინძელს მოუსურვებია, წვეულებაში მყოფ ეპისკოპოსებისათვის მოსწრებულო სიტყვა ეთქვა, და საუცხოოდაც შეუსრულებია ეს განზრახვა: იგი მათ თავის თანასწორად სახავს, თავის თავს „ეპისკოპოსად“ აღიარებს, მხოლოდ არა იმ საქმეთა და პირების „ეპისკოპოსად“, რომელნიც ეკლესიაში იმყოფებიან, არამედ იმ პირებისა, რომელნიც ეკლესიის გარეშე ცხოვრობენ. „თქვენც ეპისკოპოსები ხართ და მეცა“, — მახვილ-სიტყვაობს ნადიმად მჯდომი იმპერატორი; და ეს არის გულ-უხვი მასპინძლის ლაღი, მაგრამ სრულიად უფლებელი „ზმა“ და მეტი

⁵⁾ Евсевій—Жизнь Константина Великаго. IV, 24, სადაც იმპერატორი ეუბნება ეპისკოპოსებს: თქვენ ხართ დადგენილი ეპისკოპოსად იმაზე, ვინც და რაც ეკლესიაში იმყოფება (ე. ი. ქრისტიანებსა და საეკლესიო საქმეებზე), ხოლო მე იმაზე, ვინც და რაც ეკლესიის გარეშეა (ე. ი. წარმართებსა და მათ სარწმუნოებრივ საქმეებზე). სწორეთ ასე ესმის ეს ფრაზა გერმანელ საეკლესიო ისტორიკოსს Mähler-საც (Kirchengeschichte, I, 580). შედარეთ 1 კორინთელთა, თ. V, მუხლ. 12—13, სადაც სიტყვები: „შინაგანნი“ და „გარეშენი“ სწორეთ იმავე მნიშვნელობითაა ნახმარი, როგორც ეს ჩვენ კონსტანტინეს სიტყვებში ვიხმარეთ.

არაფერი. მაშასადამე რაიმე სერიოზულ დასკვნის გამოყვანა ამ სიტყვებიდან ყოვლად შეუძლებელი საქმეა. მით უმეტეს შეუძლებელია, ამ სიტყვებზე ესა თუ ის სახელმწიფოებრივი თეორია იქნეს დამყარებული. ერთი სიტყვით, რამდენათაც საქმე პირველ ქრისტიან იმპერატორის თეოკრეტიულ შეხედულებას შეეხება, ვადაქრით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ, მართალია, ეს შეხედულება მტკიცეთ გარკვეულს არას წარმოადგენდა, მაგრამ არსებითათ იგი კვლევის სრულს თავისუფლებას უფრო ემხრობოდა, ვინემ იმ საზიზღარ პრინციპს, რომელსაც ისტორიაში „ცეზარო-პაპიზმი“ ანუ საეკლესიო საქმეებში საერო მთავრობის (ცეზარის ანუ კეისრის) გაბატონება ეწოდება. სწორეთ ამგვარს პრინციპს დაადგენ კონსტანტინე I-ის მემკვიდრეები საეკლესიო საქმეებში (კონსტანტინე II, კონსტანტი II და კონსტანსი—338—361 წ.). მაგრამ ესენი ხომ მწვალებლობის მიმდევარნი (არაიანელები) იყვენ და მათი ტაქტიკა მართლმადიდებელ ეკლესიისათვის მხოლოდ იმდენათაა საყურადღებო, რამდენათაც იგი გვასწავლის, თუ როგორ არ უნდა იქცეოდენ საერო მთავრობის წარმომადგენელი საეკლესიო სფერაში.

ბევრს არაფერს ვიტყვით იულიანე-განდგომილის პოლიტიკაზე, რომელიც იმდენათვე ცბიერული იყო, რამდენათაც ქრისტიანული და პროგრესიული. საყურადღებოა მისი მოადგილის იოზიანე-იმპერატორის მეფობა (363—364 წ.), როდესაც თვით წარმართთა შორის გამოჩნდენ განათლებული პირნი, რომელნიც წმინდა ქრისტიანულს პრინციპებს უქადაგებდენ იმპერატორებს სარწმუნოებრივ თავისუფლების შესახებ. „არის ისეთი საგნებო, — ამბობს ერთი ამ პირთაგანი, ფილოსოფოსი თემისტიუსი, — რომლებშიაც იმპერატორს არ შეუძლია თავის ქვეშვარდომებს ძალა დატანოს; ასეთია — სათნოება და, განსაკუთრებით, სარწმუნოება.“⁶⁾

შემდეგში იმპერატორებმა უფრო გარკვევით დაიწყეს თავისი შეხედულების გამოთქმა ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის შესახებ. იმპერატორებს: თეოდოსი მე-II-სა და ვალენტინიანე მე-III-ეს ამ ურთიერთობის იდეალად მიიჩნიათ სარწმუნოებისა და საერო მთავრობის „კავშირი“ ანუ შეთანხმებული მოქმედება.⁷⁾

მაგრამ ყველა იმპერატორებზე უფრო ნათლათ ეს შეხედულება გამოთქმული აქვს იმპ. იუსტინიანეს (527—565 წ.) თავის მე-6 ნოველლაში. ეს ადგილი იმდენათ საგულისხმოა, რომ არ შეგვიძლია იგი სავსებით არ მოვიყვანოთ.

„ორი უდიდესი ნიჭი აქვს მომადლებული ღვთისაგან კაცობრიობას: მდკვალბა და მკუფაბა, რომელთაგან პირველი საღმრთო საქმეებს ემსახურება,

⁶⁾ იხ „Христ.—Чтение“ за 1864 г. ч. III, стр. 259—260.

⁷⁾ იხ. Никодимъ—Миланшъ—Православное Церковное Право. Перев. съ сербскаго — М. Петровича. Спб. 1897 г., стр. 681.

ხოლო მეორე საკაცობრიოს. ორნივე კი ერთისა და იმავე დასაბამილინ გამომდინარებენ და ამკობენ ადამიანის ცხოვრებას. ამისგამო შეფეთათვის ისე დიდათ საზრუნავი არაფერი არაა, როგორც პატივი სამღვდელთებისა, რომელიც მათთვის მუდამ ღმერთს ევედრება. და, უკეთუ მღვდლობა ყოველის მხრით კეთილ-მოწყობილი და ღვთისათვის სასიამოვნო იქნება, ხოლო შეფობა სიმათლით ვანაგებს მინდობილს სახელმწიფოს, მაშინ მათ შორის დამკვიდრდება სრული თანხმობა (consonantia) ყველაფერში, რაც საჭიროა კაცთა ნათესავის სიკეთისა და სარგებლობისათვის. ამის გამო ჩვენც დიდათ ვზრუნავთ ჭეშმარიტ სადგოთ დიდმატა და სამღვდელთა პატივის დაცვისათვის, ვინაიდან იმედი გვაქვს, რომ ამითი ღვთისაგან მივიღებთ უდიდეს სიკეთეს და მტკიცეთ დავიცავთ მას, რაცა გვაქვს, ხოლო, რაც დღევანდლამდე არ მიგვიღია, მოგვეგება“.⁸⁾

როგორც ვხედავთ, იუსტინიანეს სწამს, რომ მღვდელთა და მეფეთა, ანუ ეკლესიისა და სახელმწიფოთა, ორი განცალკევებული სფეროა, თუმცა დასაბამი ერთი აქვს; მაგრამ ეს განცალკევება ხელს არ უშლისთ მათ ერთსა და იმავე მიზანს. საერთო კეთილდღეობას, ემსახურონ; საჭიროა მხოლოდ: საერთო მთავრობის მფარველობის ქვეშ ეკლესიამ თავისი საქმე წარმატებითა და ღვთის სასიამოვნოთ მოაწყოს, ხოლო სახელმწიფომ სიმათლით მართოს საერთო საქმეები; მაშინ ამ ორი განცალკევებული მუშაობისაგან საბოლოო წარმოსდგება „ყოველგვარი სიკეთის მომნიჭებელი თანხმობა“ ანუ ჭარმინიული „გაუშირა“ ეკლესიისა და სახელმწიფოს შორის.

კერძოთ, საერთო მთავრობის მხრივ ეკლესიისადმი მფარველობა იუსტინიანეს ესმის როგორც „ზრუნვა ჭეშმარიტთა სადგოთ დიდმატა და სამღვდელთა პატივის დაცვისათვის“. და ამ მიზნით, მართლაც, 530 წელს მან გამოსცა ბრძა-

⁸⁾ Nov. VI—Praefatio: „Maxima quidem in hominibus sunt dona Dei superna collata clementia: sacerdotium et imperium, illud quidem divinis ministrans, hoc autem humanis praesidens ac diligentiam exhibens, ex uno eodemque principio utraque procedentia humanam exornant vitam. Ideoque nihil sic erit studiosum imperatoribus, sicut sacerdotum honestas, cum utique et pro illis ipsis semper Deo supplicent. Nam si hoc quidem inculpabile sit undique, et apud Deum fiducia plenum, imperium autem recte et competenter exornet traditam sibi rempublicam, erit consonantia quaedam bona, omne, quidquid utile est, humano conferens generi. Nos igitur maximam habemus sollicitudinem circa vera Dei dogmata et circa sacerdotum honestatem, quam illis obtinentibus credimus, quia per ea maxima nobis bona dabuntur a Deo, et ea, quae sunt, firma habebimus, et quae hactenus venerunt, acquiramus“. ნახეთ «Corpus Juris Civilis» ლეიპცილის გამოცემა. t. III: Liber constitutionum novellarum sive autenticarum D. Justiniani. შეადრეთ ამავე ადგილის რუსული თარგმანი *Никодинъ-Миланъ* — Прав. Церк. Право, стр. 681—682.

ნება, რომლის ძალითაც ყველა საეკლესიო კანონები სახელმწიფო კანონებად გამოაცხადა, ან უკეთ რომ ვთქვათ, საეკლესიო კანონები მნიშვნელობის მხრივ სახელმწიფო კანონებს გაუთანასწორა: ვინც საეკლესიო კანონს დაარღვევდა (მაგ. მწველებლები), ისე დაისჯებოდა, როგორც სახელმწიფო კანონების დამარღვეველი და პოლიტიკური დამნაშავე. ეს ბრძანება იუსტიციანი შემდეგში ორჯერ კიდევ გაიმეორა: 542 და 545 წელს.⁹⁾

ამგვარათ, იუსტინიანეს დროს პირველათ დაკანონდა ძალდატანებითი ზნინციზა საეკლესიო საქმეებში: ყოველგვარი თავისუფალი აზროვნება სარწმუნოებრივ საქმეთა შესახებ ამიერითგან პოლიტიკურ დანაშაულად იქმნა გამოცხადებული და, საეკლესიო სამართალს გარდა, საერო მთავრობის იურისდიქციასაც დაემორჩილა. ეს იყო უდიდესი დანაშაული ქრისტიანობრივ სარწმუნოების წინაშე. სამწუხაროთ, ამ დანაშაულში დიდი წილი უძველეს ზოგიერთს კონსტანტინოპოლის პატრიარქებსაც, როგორც, მაგალითად, ეპიფანესა და მინას, რომელთ თხოვნითაც იუსტინიანე იმპერატორი იძულებული იყო, საეკლესიო კანონებისათვის თავისი სანქციაც მიეცა.¹⁰⁾

საეკლესიო და საერო მთავრობათა შორის თანხმობის საქიროებას არც მსოფლიო კრებანი უარპყოფდენ, მაგრამ იგინი ძლიერ შორს იყვენ ძალდატანებითი მოქმედებისაგან. პირიქით, რამდენათაც საქმე ეკლესიის მართვა-გამგეობას შეეხებოდა, მსოფლიო კრების მამანი ერთხმით იმ აზრისანი იყვენ, რომ ამ სფეროში საიმპერატორო კანონებს არავითარი ძალა და მნიშვნელობა არა აქვს, აქ ყველაფერი სეკულარო კანონებათ უნდა სწარმოებდესო. ამ აზრს აღგა, მაგალით., მე-IV მსოფლიო კრება (451 წ.), რომელზედაც იმპერატორის რწმუნებულიც (კანდიდიანი) დაესწრო. კრებამ ერთხმით დაადგინა, რომ, როდესაც საქმე, მაგალ., ეპისკოპოსთა საურთიერთო დამოკიდებულებას შეეხება, საიმპერატორო კანონებს იქ არავითარი ძალა არა აქვს; უნაბატესობა ყოველთვის საეკლესიო კანონებს უნდა ეძლეოდესო.¹¹⁾ ხოლო მე-III მსოფლიო კრება ამისთანა შემთხვევებში პირდაპირ აფრთხილებს ყველა თავის წევრებს და მთელს ეკლესიას: „ნუ შემოაზარება ეკლესიაში, კეთილმსახურობის სახით, თავხედობა საერო მთავრობისა, რათა არ მოგვაკლდეს თავისუფლება, რომელიცა მოგვანიჭა ჩვენ ქრისტემან იესო, განმათავისუფლებელმან ყოველთა ადამიანთამან!“¹²⁾

ეკლესიის „თავისუფლებას“ მტკიცეთ იცავდენ ყველა მსოფლიო კრებანი და საერო მთავრობასთან „თანხმობას“ ანუ ჰარმონიულ „კავშირს“ თანაუგრძობდენ მხოლოდ იმდენათ, რამდენათაც ეს კავშირი ეკლესიის თავისუფლე-

⁹⁾ *Никодимъ—Милашъ*—loc cit., стр. 682 (Nov. 115 и 131).

¹⁰⁾ *А. С. Павловъ*—*Курсы Церк. Парва. Серг. Посадъ.* 1902 г., стр. 472.

¹¹⁾ *Дьян.* *всел. соборовъ.* Изд. Каз. Дух. Акад. 1865 г. т. IV. стр. 83—84.

¹²⁾ „Прав. св. всел. соб. съ толков.“ т. I. стр. 138 (8—ое прав. III в. соб.).

ბას კი არა ზღუდავდა, არამედ ხელს უწყობდა და უზრუნველ ჰყოფდა მას, მის თავისუფალ მოქმედებასა და საეკლესიო დაწესებულებათა ხელშეუხებლობას აღნიშნული საქმის სწორეთ ეს მხარე ჰქონდათ სახეში მე-VII მსოფლიო კრების (787 წ.) მამებს, როდესაც, ხატთა—მებრძოლ იმპერატორების შემდეგ, კვლავ განახლდა ძველი კეთილგანწყობილება ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის, და კრების მამებმა შემდეგის საგულისხმო სიტყვებით გამოხატეს თავისი ალტაცება ამ სასიამოვნო მოვლენის შესახებ:

„სამღვდელოება კურთხევა და სიმტკიცეა მეფობისა, ხოლო მეფობა არის ძალა და საყრდნობელი მღვდელოებისა; სამღვდელოება იცავს და ზრუნავს ზეციურ საქმეთათვის, ხოლო მეფობა, სამართლიანი კანონების საშუალებით, განაგებს ქვეყნიურ საქმეებს. ესლა კედელი უკვე დაირღვა და საბატრელი კავშირა განახლდა.“¹³⁾

ეს შეხედულება სავსებით შეითვისეს შემდეგში მე-IX საუკუნის იმპერატორებმა, ვასილემ, ლეონმა და ალექსანდრემ, რომლებმაც 879—886 წლებში გამოსცეს „ეპანაგოგა“, სადაც ნათლათ გამოარკვეეს თავისი აზრი საერო და საეკლესიო მთავრობათა ურთიერთობის შესახებ.

„იმპერატორი კანონიერი უზენაესი მთავრობაა და ყველა ქვეშევრდომთა საერთო სიკეთეა, — ამბობს ეპანაგოგა, — მისი დანიშნულებაა — სიკეთის ქმნა. თავის მოქმედებაში იგი უნდა ხელმძღვანელობდეს სდმართა წერილით, შეიდი მსოფლიო კრების დადგენილებებით და რომაული კანონებით. მართლმადიდებლობაში იგი უნდა იყოს მტკიცე, ხოლო სარწმუნოებისათვის ზრუნვაში ყველაზე მალლა უნდა იდგეს. საერო კანონების ახსნის დროს იგი უნდა ხელმძღვანელობდეს არსებულის ჩვეულებით. მაგრამ უფლება ანა აქვს შეიწინააღმდეგოს ისეთი ჩვეულება, რომელიც საეკლესიო კანონებს ეწინააღმდეგება. — პატრიარქი ცოცხალი სახეა ქრისტესი, წარმომადგენელი ქრისტიანებისა სიტყვით და საქმით. მისი მოვალეობაა — თვისი სამწყსოს სულის ცხოვნებაზე იზრუნოს. მას აქვს უფლება: მორწმუნეებს სწავლა-მოდერება გადასცეს და იმპერატორის წინაშე უშიშრათ დაიცვას ქრისტიანობა და დოქტრინა. იმპერატორსა და პატრიარქს, ანუ საერო მთავრობასა და სამღვდელოებას შორის ისეთივე დამოკიდებულებაა, როგორც სხეულსა და სულს შორის, — და ადამიანის ბუნების თანხმით, ორივე საჭიროა ქვეშევრდომთა კეთილ-დღეობისათვის. მათს თანხმობაზე დამყარებული სახელმწიფოს კეთილდღეობა.“¹⁴⁾

მე-XII საუკუნეში საერო მთავრობა კვლავ დაუბრუნდა ამ საკითხს და საბოლოოთ სცნო საერო და სასულიერო მთავრობათა სხვადასხვაობა, სახელდობრ, აი რასა სწერდა პაპს ჰონორე მე-II-ეს, ეკლესიათა შეერთების

¹³⁾ *Никодимъ—Миланиъ* loc. cit. стр. 683.

¹⁴⁾ მოგვყავს პავლოვის თარგმანით, იხ. *Павловъ* loc. cit. стр. 471—472.

გამო, იმპერატორი იოანე კომნენი: „მთელს ჩემს მეფობაში მე ვიცნობდი ორს ძალას, როგორც ანსუბითათ ერთმანეთისაგან განსხვავებულს: პირველია — სასულიერო მთავრობა; ხოლო მეორე — საერო მთავრობა, რომელიც დროებითს საქმეებს განაგებს. ორივე მთავრობა ადამიანთა ცხოვრებაშია გაბატონებული და ერთმანეთისაგან განუყოფელი და განსხვავებულია.“¹⁵⁾ ამავე აზრს იმეორებს 1187 წელს თავის მე-8მე ნოველაში იმპერატორი ისააკ ანგელოსი.¹⁶⁾

ასეთი იყო თეორეტიული შეხედულება ბიზანტიელ იმპერატორებისა ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობაზე,

ჩვენ განვებ ხაზს ვუსვამთ სიტყვებს: „თეორეტიული შეხედულება“, რადგან, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ეს თეორია ძლიერ განსხვავდება ბიზანტიის იმპერატორთა პრაქტიკულ მოქმედებისაგან. პრაქტიკაში იმპერატორები თეორიას ბევრათ აქარბებდნენ და, ხშირათ, ისეთს საქმეებს სჩადიოდნენ საეკლესიო სფერაში, რომელნიც მათს უფლებას აღემატებოდა, პირდაპირ არღვევდა იმპერატორების მიერვე აღსარებულ პრინციპს საერო და საეკლესიო სფეროთა განყოფილისა.

აღნიშნული თეორია მოკლეთ ასე შეგვიძლია გამოვხატოთ:

ეკლესია და სახელმწიფო ორი სხვადასხვა სამთავროა; პირველი განაგებს საღვთო და საეკლესიო საქმეებს, ხოლო მეორე — საეროსა და ქვეყნურს. მაგრამ მათ შორის ისეთივე დამოკიდებულება არსებობს, როგორიც ადამიანის სულსა და სხეულს შორის. დასაბამი ორივეს ერთი აქვთ და მათი დანიშნულებაც ერთი და იგივეა — საერო კეთილდღეობა. ამიტომ საჭიროა — მათი მოქმედებაც შეთანხმებული იყოს, მაგრამ ისე კი, რომ ამ შეთანხმებამ ეკლესიის შინაგანს ცხოვრებასა და სწავლა-მოდღვრებას იოტის ოდენიც არაფერი დააკლოს. სახელმწიფო ვალდებულია უზრუნველჭყოს ეკლესიის სწავლა-მოდღვრებისა და იერარქიის ჩელ-შეუხებლობა ეკლესიის გარეშე მდგომ პირთა და დაწესებულებათაგან. სამაგიეროთ ეკლესია ვალდებულია უმაღლეს საერო მთავრობას „უშიშრათ“ ჭკუშარიტება ამხნოს და, ამ სახით, გააფრთხილოს იგი ყალბი ნაბიჯისაგან. საზოგადოთ კი ეკლესიისა და სახელმწიფოს შორის უნდა არსებობდეს ჭარმანიული „კავშირი“ ანუ თანხმება. რომ ამ კავშირმა საზღვარს არ გადააბიჯოს, საჭიროა საერო მთავრობას მუდამ ახსოვდეს, რომ საერო და საეკლესიო მთავრობანი ორი უერთმანეთისაგან განუყოფელი და განსხვავებული ძალაა“, რისგამოც მათი ერთმანეთში არევა, ან ერთის მეორეზე გაბატონება ყოვლად შეუწყნარებელი ცოდვაა.

ასეთია თეორია. ახლა განვიხილოთ მისი პრაქტიკული განხორციელება და შედეგები, რამდენათაც ეს ბიზანტიის იმპერატორთა ცხოვრებასა და მოღვაწეობაში გამოიხატა.

(შემდეგი იქნება)

ს. გორგაძე.

¹⁵⁾ *Θ. Κυριανωβ* Отнош. между Церковью и гражданскою властью въ визант. имперіи. Казань 1880 г. стр. 62.

¹⁶⁾ *Ibidem* стр. 62, примѣч. 2—06.

ამბები და შენიშვნები.

— „სმოლენსკ. საეპ. უწყ.“ აცხადებს თავის უკმაყოფილებას სასულიერო პირთა ზოგიერთ მოთხოვნილებათა წინააღმდეგ, სახელდობრ: „სავალდებულო არ იყვეს მღვდლის ხარისხის მიღების მსურველთათვის კურთხევამდის ცოლის შერთვა, — არ აეკრძალოს ქვრივ მღვდლებს მეორედ დაქორწინება, — არ იყოს სავალდებულო მუდამ ანაფორის და გძელი თმის ტარება“. სამღვდლო პირის მეორედ დაქორწინების უკანონობა და შეუსაბამობა მტკიცდება მსოფლიო და ადგილობრივ კრებათა დადგენილებათა კანონების ძალით. რაიცა შესახებ საერო ტანისამოსის ტარებას და თმების გაკრუტევას, სამღვდლოებამ ის უნდა მიიღოს მხედველობაში, რომ ამ გარემოებამ არ იქონიოს მავნე გავლენა მართლმადიდებელ ხალხზე.

სწორედ ასეთის ჰაზრის არიან ამავე საკითხთა შესახებ ქართველი მოაზრებულნიც, რომელნიც განუდგებიან მღვდელს, ხორციელ ენებათა და სოფლის სიამოვნებათა მოტრფიალეს. სამღვდლოებებს დიდი სიფრთხილე მართებს, რომ თავისი, უიმისოდაც დღეს დაცემული ავტორიტეტი, უფრო არ შელახოს.

— „ცნობ. ფურც.“ № 3016 მოთავსებულია მღ. ქ. ციციშვილის წერილი საქართველოს სამღვდლოების დელეგატთა პროექტის „ღამახინჯების“, შესახებ, რაიცა გამობატულია იმაში რომ, „ზოგიერთ პატივსაცემ პირთა რჩევით მ. დეკ. ღამახინჯის დაუბეჭდია იგი „მწყემსში“ „შესწორებულად“. მ. ციციშვილის სიტყვით, პროექტიდან გამორთვებულია შემდეგი ადგილები: „1) მიეცეთ მღვდელთ თავისუფლება ღვთის მსახურების გარეშე ატარონ ტანისამოსი (?) სურვილისამებრ; 2) მიეცეთ ქვრივ მღვდელთ ნება ცოლის (?) შერთვისა; 3) მღვდლის ხარისხის მსურველს ნუ დაევალება ცოლის შერთვა კურთხევამდის; 4) მედავითნებად ყოფნა ქალღმისაც შეეძლოთ (უმცირესობის აზრით)... ეს არის აბუნად ავლება იმათი, ვინც პროექტი შეადგინა, და სხვა არაფერი. ვინ მისცა ნება „მწყემსისა“ და „Духовный Вѣстник“-ის რედაქტორებს სამღვდლოების დადგენილების გადაკეთებისა?“ — ამ საკითხს თითონ მ. ციციშვილივე აძლევს პასუხს:

„პროექტის გამოკვეყნება მიენდო, სხვათა შორის, დეკან. ღამახინჯის, რომელიც ჟურნ. „მწყემსის“ რედაქტორია... მან შესწორებულად დაბეჭდა პროექტი „მწყემსში“. ამ სახითვე გადმოიბეჭდა პროექტი „საექსარხოსოს მახარებელში“. თუ კი ეს ასეა, ვერ გაგვიგია, რა საბუთის ძალით ემდურება მამა ციციშვილი ჩვენს რედაქციას?!

— 17 ოქტ. გამოცემულმა მანიფესტმა ჩვენი სამღვდლოება გაყო ორ ბანაკად: ერთმა, მაგ., იაროსლავის ილუმენმა არსენიმ, ეკლესიის ამბიონიდან გამოუცხადა „ანაფემა“ განმათვისუფლებელ მოძრაობას, მეორემ კი, მაგ., ნაღტის და ვორონეჟის მღვდლებმა, ამჯობინა შეუერთდეს ზომიერ პროგრესისტთა პარტიას და დაიწყო კრების მართვა. სხვათა შორის მოხდა კრება ბუზულიკის მაზრის (სამარ. გუბ.) სამღვდლოებისა. ამ კრებაზე ხანგრძლივი კამათი გამოიწვია ორმა საკითხმა: 1) სამღვდლოება უნდა შეუერთდეს განმათვისუფლებელ მოძრაობას თუ მან არავითარი მონაწილეობა არ უნდა მიიღოს პოლიტიკურ საქმეში, 2) როგორი გამგეობა უფრო აკმაყოფილებს ცხოვრების მოთხოვნილებას: 17 ოქტ-

ტომბრის მანიფესტზე დაფუძნებული თვითმპყრობელობა, თუ კონსტიტუცია? კრების ყველა წევრებმა, გარდა ორისა, რომელთ არ მოისურვეს საკითხის გადაწყვეტაში მონაწილეობის მიღება, გადასწყვიტეს, რომ სამღვდლოება უნდა შეუერთდეს განმათავისუფლებელ მოძრაობას. მეორე საკითხის გადაწყვეტას დაესწრო 23 კაცი, მათგან ოთხმა უარი განაცხადა ხმის მიცემაზე, ოციდან 13-მა ამჯობინა კონსტიტუცია, 7-კა 17 ოქტ. მანიფესტზე დაფუძნებული თვითმპყრობელობა.

ამ რიგად, ბუხუღიკის მაზრაში გაიმარჯვა განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ, მაგრამ, სამწუხაროდ, ეს გამარჯვება ხანგრძლივი არ იყო: კონსისტორიამ შეიტყო ეს ამბავი და შეუდგა ძიებას, გამოკითხავს, მიწერ-მოწერას და სხ. („Страна“ № 3.).

➔ მოსკოვის სამღვდლოება აპირობს სთხოვოს უწმიდეს სინოდს გადაასწლოს მოსკოვიდამ მღვდელი გრიგოლი პეტროვი და გადააყენოს მღვდლობიდან. მიზეზებად სამღვდლოება ასახელებს მის სალიტერატურო მოღვაწეობას, შეკრეტილ თმით სიარულს, და საერო ტანსამოსის ტარებას. („Колоколь“ № 45).

➔ უწმიდესი სინოდის წიგნთსაცავში არის ხელთნაწერი წიგნების განყოფილება, რომელშიაც სამათასამდის ხელნაწერია და 600 ძველი დაბეჭდილი წიგნი. უწმიდეს სინოდს სურს გააპიდროს ეს განყოფილება. ამის გამო მან ამ წლის 12 იანვარს მოახდინა განკარგულება ყოველის ეპარქიის უფროსის სახელობაზე, რათა, ეკლესიათა და მონასტერთა წინამძღვრებმა, უკეთუ იმათი სურვილიც იქნება, გამოგზავნონ ხსენებულს წიგნთსაცავში ძველი დაბეჭდილი წიგნები და ხელთნაწერები და ან არა და გაგზავნონ ისინი შესანახად ადგილობრივს საეპარქიო სიძველეთსაცავში. („Колоколь“ № 45).

➔ ორიოლის ეპარქიის ერთს სამაზრო ქალაქში ქრისტიანობისთვეში ეკლესიათა მნათეების თავისებური გაფიცივა მოხდა. ეკლესიების ქონების ინტერესების დამცველთ მოახდინეს საზოგადო კრება და ერთხმად დაადგინეს იშუამდგომლურ განთავისუფლებულ იქმნან მათი ქალაქის ეკლესიები სავალდებულო გადასახადებისაგან სასარგებლოდ ემერიტურისა, სასულიერო და საეპარქიო სასწავლებლებისა, საკეთილმოწყვესო წიგნთსაცავებისა და სხვა; დაადგინეს კრების დღიდან დაწყებითი, ვიდრე საკითხი გადაწყდებოდეს, შეჩერებულ იქმნას ხსენებულ ხარჯების ძლევა (იაროს. სავა. უწყ.).

ჩვენი ქალაქის ზოგიერთი ეკლესიების მნათეები-კი სხვაფრივ გაიფიციებინან ხოლმე: იგინი არც ეკლესიებში დადიან და არც ეკლესიების ქონებას აქცევენ ყურადღებას.

ამ საში-ოთხი თვის წინად გაფიცივა ძალიან „მოდაში“ იყო. იმ დროს, როდესაც ორიოლის სამაზრო ქალაქში გაიფიციენ მნათეები, ჩვენმა დიაკონებმა და მედავითნებმაც დააპირეს გაფიცივა: თუ მღვდლები შემოსავლიდან მათ $\frac{2}{3}$ -ს არ მისცემდნენ, იგინი ეკლესიებში ფეხს აღარ შესდგამდნენ. რომელ ეკლესიასაც ასეთი მსახურები ჰყავს, მას „ვერ სძლევს ბჭენი ჯოჯოხეთისანი“!

➔ კეთილ-მოწყვეები კრებულის წევრთ ნიშნებს უსმენ ყოფა-ქცევაში, როგორც სკოლის შეგირდებს. კეთილმოწყვეებს სრული უფლება აქვთ დასვან „საკრებულო უწყებაში“ ნიშანი, რომელიც მათ სურთ.

სმოლენსკის საეპარქიო კრებამ სხვათა შორის იქონია მსჯელობა სამღვდლოებისთვის ამ დამამცირებელი ჩვეულების შესახებ და დაადგინა ეთხოვოს ეპისკოპოსს მოახდინოს განკარგულება, რათა ეს ჩვეულება მოსპობილ იქმნას. ეპისკოპოსმა დაამტკიცა ჟურნალი (იაროს. ს. უ.).

„კურსკ. საპ. უწყ.“ ვინმე მღვდელი ამბობს: „პირველ საუკუნოებში ეკლესიის კრებული შესდგებოდა მარტო სამი პირისაგან: ეპისკოპოსისა, ხუცუკისა და დიაკონისაგან. საღმრთო წერილსა და საეკლესიო კანონებში მედავითნის ხსენება არ არის. მედავითნე მეტია, იგი ბოლო ხანებშია გამოგონებული.

— ამ ახლო ხანებში საფრანგეთის ორმა მკურნალმა გამოსცა წიგნი რევოლიუციონურ ნევროზების შესახებ, რომელშიც ამტკიცებენ, რომ რევოლიუციონური იდეა არის ერთგვარი მოარულის მსგავსი ავითმყოფობა ნერვების მოშლის ნიადაგზე. მკურნალ პუატრი უფრო მეტის თქმას აპირებს: მას სურს დაამტკიცოს, რომ ანარქიზმი ანუ უკეთ ლტოლვილება ანარქიზმისადმი, არის ერთ გვარი სულიერი სნეულება, რომლის წინაღმდეგაც საჭიროა არა გილიოტინები, *) სახრჩობლები, ტყვიები და ცხეხები, არამედ მეცნიერულად მოწყობილი საკუთრივ „ანარქისტთა საავითმყოფოები“ (იაროს. ს. უწყ.). სოფ. უტეგკაში, ბუხულის მაზ., სკოლის შენობაში, ადგილობრივი მღვდლის ორმა შვილმა დაიწყეს კრებების მართვა, რომლებზედაც იწვევდნენ ხალხე თავიანთ მამას. იგინი ხალხში პირდაპირ კიცხავდნენ მამას, რადგანც გულგრილად უყურებდა ტანჯული ხალხის მღვდომარეობას იგინი უხსნიდნენ მამას თუ როგორ უნდა მოქცეულიყო ამ გაჭირვებულ დროს კერძოდ ის და საზოგადოდ მთელი სამღვდლოება. მამა არ ეთანხმებოდა შვილების აზრს. შვილები სამი დღე ეცადნენ მიემხროთ თავიანთკენ მამა, მაგრამ ამაოდ. ქრისტესშობის თავის 24-ს იმათ მოკლეს მამა (რიგ. საეპ. უწყ.).

— ვლადივოსტოკის ეპარქიის მღვდელი ვ. დავიდოვი სწერს, რომ საზოგადო უკმაყოფილება უფროსებისადმი სამღვდლოებასაც გადაედო. გაისმის ხმები, კეთილ-მოწყენი არ იყვნენ მოწვეულნი საეპარქიო კრებაზე. სამღვდლოებას სურს შეადგინოს კორპორაცია და, ეპისკოპოსის დაუკითხავად, საკუთრივ თითონ გადაწყვიტოს საეკლესიო საკითხები. უნდა გვასოვდესო, ამბობს მათ წინაღ. მ. დავიდოვი, რომ ჩვენი ეკლესია არის საეპისკოპოსო და არა სამღვდლო. (კურსკ. გოლოს‘.)

— საჭიროა, ამბობს რუჯულის ერთი მასწავლებელთაგანი, რუჯულის სწავლება ძირითად შეიცვალოს: უნდა შეიცვალოს პროგრამა და სრულიად მოიხსნოს საღმრთო წერილის გავითილებში ნიშნები დასმა. „ქრისტეს სწავლა ძლიერია და მან თავის თავადეე უნდა მიიზიდოს კაცი, და არა ძალდატანებით“. (კურსკ. საეპ. უწყ.)—სამარის სამღვდლოების კრებამ დაადგინა ქალების საეპარქიო სასწავლებელში კურს დამთავრებულთ მიცემთ კონსისტორიაში სამსახურის ნება. (კვიატკ. საეპ. უწყ.).

*) გილიოტინა—თავის მოსაკრელი მანქანა,

Опечатка. Редакція просить читателей предварительнаго прочтенія № 6 зачеркнуть на 16 страницъ 4 строки съ конца, — а именно: „образованнаго“.... до „об.“ включительно, которыя (строки), занимая свое законное мѣсто въ концѣ 17 страницы, на 16 страницъ напечатаны по ошибкѣ наборщика.

Ред.

Объявленіе.

Съ 19-го февраля 1906 года начнетъ выходить въ С.-Петербургѣ ежедневная политическая, экономическая и общественная газета

„СТРАНА“.

Раздѣляя многіе взгляды демократическихъ реформъ, но не служа ея органомъ, „СТРАНА“ будетъ относиться сочувственно ко всѣмъ партіямъ, имѣющимъ въ виду переустройство современнаго политическаго уклада на началахъ личной свободы, областного самоуправления и широкаго участія народа въ законодательствѣ и контролѣ за внѣшней и внутренней политикой Россіи.

Своей задачей газета признаетъ содѣйствіе установленія въ нашемъ отечествѣ прочнаго демократическаго порядка путемъ рѣшенія неотложныхъ вопросовъ каковы прежде всего земельный и рабочій.

Она видитъ въ распространеніи образованія въ массахъ и въ подъемѣ ихъ матеріальнаго уровня, важнѣйшее условіе для того, чтобы представительная монархія, основанная на всеобщемъ голосованіи, могла обезпечить мирное развитіе нашей странѣ.

Редакторы: } *Максимъ Ковалевскій.*
                  } *Проф. И. И. Иванюковъ.*

Издатель *А. Н. Александровскій*

Девятнадцатаго февраля выйдетъ номеръ газеты, посвященный обзѣнкѣ главныхъ теченій русской мысли и жизни послѣ этого историческаго дня.

УСЛОВІЯ ПОДПИСКИ:

Съ доставкой и пересылкой въ Спб и Россіи: на годъ—12 р., на 11 мѣс.—11 р., на 10 мѣс.—10 р., на 9 мѣс.—9 р., на 8 мѣс.—

8 р., на 7 мѣс.—7 р., на 6 мѣс.—6 р., на 5 мѣс.—5 р., на 4 мѣс.—4 р., на 3 мѣс.—3 р., на 2 мѣс.—2 р. 20 к., на 1 мѣс.—1 р. 10 к.

Заграницу: на годъ—24 р., на 11 мѣс.—22 р., на 10 мѣс.—20 р., на 9 мѣс.—18 р., на 8 мѣс.—18 р., на 7 мѣс.—14 р., на 6 мѣс.—12 р., на 5 мѣс.—10 р., на 4 мѣс.—8 р., на 3 мѣс.—6 р., на 2 мѣс.—4 р., на 1 мѣс.—2 р.

Для учащихся въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ, сельскихъ священниковъ, учителей и учительницъ: на годъ—8 р., 10 мѣс.—7 р., 6 мѣс.—4 р., 3 мѣс.—2 р. 25 к., 2 мѣс.—1 р. 50 к., и 1 мѣс.—80 к.

Адресъ редакціи: Невскій 92, кв. 4.

Подписка принимается въ Главной Конторѣ газеты „СТРАНА“ Спб., Невскій 65, ежедневно отъ 10 до 5 час. дня.

Содержаніе № 6. Часть официальная: Высочайшее повелѣніе. — Высочайшій приказъ по гражданскому вѣдомству, — Распоряженія Грузинскаго Епархіальнаго Начальства. **Часть неофициальная:** Симъ побѣдишь! Свящ. И. Ш-зе. Священникъ и Политика. П. Кудрявцева. Когда и почему былъ приостановленъ выборъ католикаса грузинской церкви? (Слово). Изъ иноепархіальной жизни. С. Н. И. Къ матеріаламъ по исторіи автокефальности Грузинской церкви. Ил. Перадзе. Объявленіе. **ქართული განყოფილება.** კართლა ესპირობება ეკლესიის რეფორმები. მ. ი. ჯაშინსა, სინდისისა და ეკლესიის თავისუფლება ბიზანტიის იმპერიაში. ს. მოკბაძისა, — ამბები და შენიშვნები.

Редакторъ, свящ. Н. Покровский.

Редактирующій грузинскій отдѣлъ, Ил. Перадзе.